

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Laura Johanna Evisalu

Emantsipeerunud meestegelased A. H. Tammsaare romaanide näitel

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof Arne Merilai

Tartu 2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Mehelikkus 1920.-1930. aastatel	5
1.1 Mõiste „sugu“	5
1.2 Sugupoolte konflikt 20. sajandi alguses	6
1.3 Maskuliinsuse kriis	8
1.4 Juhtiv ja allutatud maskuliinsus.....	10
1.4.1 Juhtiva maskuliinsuse omadused	12
1.5 Mehe emantsipeerumine 1920ndatel	14
1.5.1 Emantsipeerunud meeskarakter	15
2. Tammsaare mõtteid sugupooltest	17
2.1 Tammsaare hegemoonsed meeskarakterid	18
3. Allutatud maskuliinsus romaanides „Kõrboja peremees“, „Elu ja armastus“, „Tõde ja õigus“ IV ning „Ma armastasin sakslast“	21
3.1 Katku Villu	23
3.2 Rudolf Ikka	25
3.3 Indrek Paas	27
3.4 Oskar.....	31
Kokkuvõte	35
Kirjandus	37
Summary	40

Sissejuhatus

Barbi Pilvre kirjutab artiklis „Eesti mehelikkused“, et meestest pole hoolimata vastuolulisest mehelikkuse kuvandist ja mitmekülgetest lähenemisvõimalustest Eestis ega Ida- ja Kesk-Euroopa akadeemilises maailmas eriti kirjutatud. Peamiseks põhjuseks, miks meesuuringuid nii vähe on, peab Pilvre seda, et meessugu oli pikka aega ühiskonnas inimeseks olemise norm. Seepärast ei olnud seda vaja kirjeldada, uurida ega analüüsida. (2015: 46) Eesti kirjandust on samuti maskuliinsuse võtmes vähe uuritud. Ajakirja Vikerkaar 2014. aasta numbris ilmusid Johanna Rossi artikkel „Mõtted lunnid enne ja nüüd. Nõrgast mehest 1970. aastate eesti kirjanduses“ ja Eve Annuki artikkel „Mehelikkusest eesti uuemas luules“. Raili Põldsaar on kirjutanud meestest eesti kirjanduses 2003. aastal Interlitteraria artiklis „Men on the Verge of Nervous Breakdown: Masculinity in Contemporary Culture and Literature“. Ka on meestegelasi käsitletud Kati Ruljandi bakalaureusetöös „Mehed rannaromaanides“ ning Kairi Terava magistriritöös „Maskuliinsustest 19. ja 20. sajandi vahetuse eesti realistlikus kirjanduses Juhan Liivi, Eduard Vilde ja Ernst Peterson-Särgava loomingu näitel“. Sellega loetelu praktiliselt piirdubki, naistegelaste ja feministlike suundade uuringute kõrval on see nimekiri tõeliselt kahvatu.

Selle bakalaureusetöö eesmärk on näidata, milliste omaduste kaudu esindavad Anton Hansen Tammsaare romaanide meestegelased erinevaid tüüpe allutatud maskuliinsustest ning suurendada ka meesteomasid käsitlevate kirjanduslike uurimuste hulka. Kui Kairi Terava magistriritöö vaatab maskuliinsust 19. ja 20. sajandi vahetusel külakeskkonnas, siis jätkab see töö maskuliinsuse teemat esimese maailmasõja järgsel perioodil, Eesti Vabariigi ajal, ning keskendub peamiselt linnakeskkonnale. Tammsaare romaanid valisin osalt sümpaatiat pärast autori vastu, teisalt kuna tema proosaloomingust tundus allutatud maskuliinsuse esindajaid olevat kõige rohkem. Emantsipeerunud ehk soostereotüüpidest vabanenud mehi leiab 20. sajandi esimese poole kirjandusest ka Eduard Vilde, August Kitzbergi, Oskar Lutsu, Friedebert Tuglase ja August Gailiti loomingus.

Töö teoreetiline peatükk annab ülevaate sotsiaalsetest ja ühiskondlikest muutustest 20. sajandi alguses, mis viisid lühiajalise maskuliinsuse kriisini. Tutvustatakse juhtiva ja allutatud maskuliinsuse mõistet, millest lähtuvalt on analüütilises osas käsitletavat tegelased eristatud teistest Tammsaare poolt kujutatud meestegelistest. Allutatud maskuliinsuse omaduste kujutamise käib kirjanduses kaasas ka emantsipeerunud meeskarakteri mõiste, mis leiab

laiemat kasutust küll alles 20. sajandi lõpus, kuid lühiajaline stereotüüpsetest juhtiva maskuliinsuse omadustest vabanemine leiab aset ka kirjeldatavate ühiskondlike muutuste tagajärjel 1920ndatel. Samuti antakse ülevaade 20. sajandi algusele omasest mees- ja naissoo vastandamisest, mille ülemaailmne edasikandja oli filosoof Otto Weiningeri peateos „Sugu ja iseloom“ (1903), kujundades seda, kuidas ja millisena mehed end määratlema peaks. Danuta Fjellestadi raamatu „Eros, logos, and (fictional) masculinity“ (1998) põhjal kirjeldatakse meessoos kujutamise muutust filmides, moetööstuses ja kirjanduses. Tammsaare vaateid sugupooltele ning nende kujutamisele näitlikustavad kirjaniku avaldatud artiklid ja Mirjam Hinrikuse Tammsaare naistegelasi käsitlevad artiklid, kus pööratakse tähelepanu ka meestegelastele.

Töö empiirilises osas analüüsitakse Anton Hansen Tammsaare romaanide „Kõrboja peremees“, „Elu ja armastus“, „Tõde ja õigus“ IV ja „Ma armastasin sakslast“ meespeategelasi Villut, Rudolfit, Indrekut ning Oskarit lähtuvalt juhtiva ja allutatud maskuliinsuse teooriast. Töö autori arvates esindavad neli väljatoodud allutatud ehk naiselikustunud maskuliinsuse tüüpe, olles ka emantsipeerunud meeskarakterid ning erinedes seega Tammsaare paljudest „tõeliselt mehelikest“ tegelastest. Keskendutakse neid karaktereid ümbritsevale keskkonnale, iseloomuomadustele, läbisaamisele naistega ja nais- või meessoost peategelase surmale, mis on otsesemalt või kaudsemalt seotud mehelikkuse temaga.

1. Mehelikkus 1920.-1930. aastatel

„Eesti keele seletava sõnaraamatu“ järgi tähendab mõiste „mehelik“ meest meenutavat, mehele omast, mehe olemusele vastavat, mille antonüümiks on „naiselik“. Sellise määratluse järgi oli ühiskond toimetanud 20. sajandi alguseks juba pikka aega. Mehi seostati eelkõige avaliku ruumi, füüsilise jõu, ratsionaalsuse ning perepea rolliga, kui naised, neile vastandudes, olid seotud koduse keskkonnaga. Ühiskondlike muutuste ja tehnika arenemise tagajärjel, millest tuleb lähemalt juttu järgnevatel peatükkides, said naised 20ndatel ja 30ndatel rohkem võimalusi hakata osa võtma avaliku sfääri elust, mis tõi lisaks nende endi rolli muutusele kaasa ka teistsuguse vaate maskuliinsusele, mis sai lühikeseks perioodiks vabamaks stereotüüpsetest omadustest ning nende kohustuslikust edasikandmisest. Lisaks naiste iseseisvumisele aitas kitsaraamilise mehelikkuse kõrvale jätmisele kaasa ka 20ndatel elavnenud gei-kultuur. Paraku pöörduti juba teise maailmasõja ajal tagasi sõjamehe maskuliinsuse ning hiljem ka traditsiooniliste soorollide juurde.

1.1 Mõiste „sugu“

Soo mõiste saab jagada kaheks, sõnadel „naine“ ja „mees“ on palju laiemad tõlgendusvõimalused kui kategooriatel „emane“ ja „isane“ (Connell 2009: 83). Bioloogiline sugu (ingl *sex*) on taandatud mehe ja naise anatoomilistele erinevustele, seda vaadeldakse kui muutumatut, sündides kaasa antud tegurit, mis peaks määrama inimese funktsiooni ja rolli ühiskonnas. Sotsiaalne sugu (ingl *gender*) hõlmab aga ühiskonna loodud tähendusi, mis ei ole kunagi püsivad. Erinevalt bioloogilisest soost saab ühiskond sotsiaalselt kehtestatud seksuaalsust kujundada ja moonutada. Seeläbi tekivad erinevad meheks või naiseks olemise stereotüübid ning omaduste grupid, mida ühe või teise sugupoolega seostatakse. Mehed ja naised on harjunud esitama oma ajas levinud rolle ja omadusi, et mahtuda maskuliinsuse või feminiinsuse mallidesse, ning ei pruugi tihti olla teadlikud, et neid edasi kannavad. (Põldsaar 2003: 309-310).

Selles bakalaureusetöös keskendutakse sotsiaalse soo kuvandi loomisele, peamiselt omadustele, mida seostatakse meheks olemisega ning nende vastandamisele ja eraldamisele feminiinsetest tunnustest.

1.2 Sugupoolte konflikt 20. sajandi alguses

20. sajandi alguse sotsiaalteadused kujutasid meest peamiselt vastandina naisele, rõhutades esimese võimekust ja üleolekut. Selles peatükis tuuakse välja peamised vastandused kahe sugupoole vahel, mille konkreetne teineteisest eraldamine viis osalt 1920. aastate maskuliinsuse kriisi tekkeni.

Sugupoolte erinevused tulevad esile väga mitmetel tasanditel ning nende kujunemisele aitavad kaasa keskkond, kus üles kasvatakse, ning vaated, mis parasjagu mõjutavad sugude kujutamist meedias, kirjanduses, laiemas kultuuriruumis. Näiteks on Carol Gilligan välja toonud meeste ning naiste erinevaid mina- ja moraalikontseptsioone. Meeste „mina“ seostub eelkõige maskuliinsuse ja sotsiaalse võimuga avalikus sfääris, naiste oma arusaamadega feminiinsusest ja suhtlusega privaatsfääris. 20. sajandi alguses näis igati loomulik, et meeste suhtlusring koosneb peamiselt tööalastest tutvustest, naise omasse kuuluvad aga perekonnaliikmed. (1996: 69) Tööl käimine kohustas meest olema naise ja laste ülalpidaja, materiaalsed vahendid olid koondunud tema kätte ning tagasid võimu abikaasa üle, isale tütre üle. Selline korraldus kujundas selged perekondlikud struktuurid ja suhted, mis püsisid aastasadu. (Connell 2009: 76) Seda, et meeste ja naiste erinevus ei tulene ainult perekondlikest rollidest, rõhutab Otto Weininger oma 1903. aastal ilmunud teoses „Sugu ja iseloom“ – naise olemus sobib väidetavalt monogaamse ja mehe oma polügaamse elustiiliga (1906: 133). Et sugudevahelisi suhteid reguleerida, on Weiningeri arvates just mehed loonud sellised mõisted nagu „abielu“ ja „truudus“, kuna ainult neil võis olla tahe ja võim loomaks korda kaootilistes seksuaalsuhetes. (1906: 134). Weiningeri vaated olid tooniandjad 20. sajandi alguses, kui oma kirjanikuteed alustas ka A. H. Tammsaare, kelle meestegelaste analüüsile selle töö empiiriline osa keskendub. Võttes arvesse aga rohkem kui saja aasta möödumist, sotsiaalteaduslike vaadete arenemist ning muutumist, tuleb märkida, et Otto Weiningeri mõtted on täiesti iganenud ning praeguste sookonstruktsioonide taustal väga jäigad. Esindatud on nad vaid ajalise läheduse ja olulisuse poolest Tammsaarele, millest räägitakse lähemalt teises peatükis.

Mirjam Hinrikus kirjutab, et naine ja mees on ajaga õppinud tajuma oma funktsioone, tegutsemisalasid ja iseloomujooni lähtuvalt soolisest identiteedist, mida näeb ette ühiskond, kus nad elavad. (1999: 112) Ka 21. sajandiks pole need eristumised täielikult kadunud, näiteks seostuvad tehnilised valdkonnad endiselt rohkem meestega, kodune majapidamine

naistega. Kuigi võrdõiguslased töötavad pidevalt säärase liigituste vastu, soovides tagada mõlemale soole võrdsed ning stereotüüpidest vabad võimalused igal alal, hoiavad meedia ning turundus neid pidevalt elus, suunates näiteks tolmuimeja reklaamid vaid naistele. Michael Kimmeli sõnul pole meeste ja naiste eesmärk ajaga muutuda samasugusteks, vaid just aktsepteerida erinevusi, mis on möödunud sajanditega välja kujunenud (2000: 268). See ei tähenda muidugi, et sugupoole peaksid kinnituma vaid feminiinsuse ja maskuliinsusega seostatavatesse omadustesse, vaid vältima vägisi oma soolise identiteedi ümber kujundamist ning sellele piiride seadmist.

20. sajandi alguse mehelikkuse ja naiselikkuse kuvandid olid siiski tunduvalt kindlapiirilised ja vähesemate tõlgendusvõimalustega, kui praegused. Eesti kirjandusuurijad Marta Sillaots (1938; viidatud Hinrikus 2003) ja Heino Puhvel (1966; viidatud Hinrikus 2003) seostavad näiteks oma töödes naiselikkusega emotsionaalsust, ebaloomilisust, mõtlematust, instinktiivsust ja passiivsust, vastandades seda selgelt mehelikkusele, mida iseloomustab ratsionaalsus, loogilisus, mõistusele tuginemine ja aktiivsus. Oma artiklis „Tammsaare lapsnaised“ selgitab Mirjam Hinrikus, et säärase sugude vastandlikeks kategooriateks jagamine ei ole mitte ainult 19. ja 20. sajandi trend, vaid sai alguse juba enne meie ajaarvamist Aristotelese ja Phytagorase opositsioonipaaride loogikast, kus väideti, et mehed on tugevad, julged, „vabaõhu“ tüübid, naised aga nõrgad, ettevaatlikud, kodused, mehed õpetavad lapsi, naised toidavad ja katavad neid. Selle mudeli juures rõhutatakse sugupoole teineteise täiendamist, kuid ollakse siiki väga kaugel võrdsusest. (Hinrikus 2003: 13)

Vastandlikena näeb mehi ja naisi ka Otto Weininger oma peateoses „Sugu ja iseloom“, tuues välja, et naine keskendub elu jooksul ainult soo jätkamisele, kuid mees huvitub ka paljust muust, nagu sõjast, spordist, sotsiaalsetest suhetest, filosoofiast, teadusest, ärist – kõigist ühiskonda puudutavatest aladest, mis jäävad temast väljapoole. Weiningeri arvates pole selline erisus küll alati eksisteerinud, vaid on inimese arenguga välja kujunenud. (1906: 53) Kui naine on ainult seksuaalne olend, siis mees on seda vaid osaliselt ning see väljendub juba mehe füsioloogias, kus erutuse koondumine kindlatesse kehaosadesse võimaldab ka iha teadvusest välja tõrjuda. (Samas: 54-55)

Vastandlikkust leidub Otto Weiningeri jaoks pea kõigis omadustes ja käitumuslikes mustrites. Naised mõtlevad Weiningeri sõnul rohkem abstraktselt, mehed aga selgelt ja detailselt eristades tundeid muust kontekstist – tundmine ja mõtlemine on mehe jaoks vastandid. Kuid

sellest hoolimata on meeste meeled siiski palju teravamad kui naistel, seda isegi valu tundmisel. (1906: 60) Raamat „Sugu ja iseloom“ selgitab ka pikalt, kuidas vaid mehed suudavad küündida kõige eespool nimetatud pärast kõrgeima vaimsuse ja andekuseni. Seda teooriat toetab ka fakt, et Weiningeri eluajal olid loomingulistel aladel domineerivad meesautorid, kes omakorda levinumatest vaadetest ja isiklikust kogemusest lähtudes kujundasid arusaamu feminiinsusest ja maskuliinsusest. Sääraste mehi ülistavate vaadete populaarsust ja laia levikut selgitab Richie Robertsoni (1998; viidatud Hinrikus 2005: 93) sõnul see, et Otto Weininger kirjutas sellest, mida tahtis kuulda ühiskond, kus mehelikkus oli hakanud feminiseeruma.

1.3 Maskuliinsuse kriis

Kuigi mehed hakkasid juhtivatest maskuliinsuse normidest suuremal määral vabanema alles 1970. aastatel, siis esimene märgatav nihe meessoo kujutamisel toimus 1920. aastatel esimese maailmasõja järelkajana, mil sotsiaalteadlased on tähendanud esimese maskuliinsuse kriisi tekkimist. Kriisi tunnustena nimetab Johanna Ross (2014: 63) näiteks meeste madalamat eluiga, suuremat suremust, ennastkahjustavaid harjumusi, mis viivad perede lagunemiseni. Neid „sümptomeid“ kutsuvad esile kiired muutused ühiskonnakorralduses ja perekonna struktuuris.

Meeste arvu vähenemine sõja tagajärjel tõi muutusi tööjaotuses, geograafilises ruumis ja rahvastikus, naised pidid üle võtma nii töökohad tehastes kui leiva lauale tooja rolli. Esimene maailmasõda muutis kindlate rollidega perekonna struktuuri kui ka seda, kuidas inimesed suhestusid ühiskonnaga. Uued ametid ei vajanud tööstusrevolutsiooni tõttu meestelt enam toorest füüsilist jõudu, tööd muutusid tubasemaks ning tingimused ka inimlikumaks, nii et naistel, kes olid sõja ajal juba mehi „asendanud“, oli üha rohkem võimalik võtta osa tööturust. (Põldsaar 2003: 312) Sellise rollide ümberjagunemisega kaasnes aga hirm, et mehed kaotavad oma sotsiaalse eneseteadmuse ning muutuvad naiselikuks või androgüünseks (Hearn 1994: 48), kuna varasem selgepiiriline ettekujutus mehest, tema olemusest ja rollist perekonnas löi töö keskkonna muutumisega kõikuma. Enam ei olnud tagatud elukestvat töökohta, isegi tõeliselt maskuliinsetel aladel nagu rasketööstuses ja kaevanduses ei saanud seda oodata – ühiskond oli sõjajärgselt ebastabiilne ning muutustele aldis. See kasvatas meeste ebakindlust veelgi. (Hearn 1999)

Michael Kimmeli sõnul muutub maskuliinsus ja selle kujutamine enim just ajalooliste kokkupõrgete ja kiirete sotsiaalsete muutuste ajal. Kui 20. sajandi alguses üritasid naised luua võrdsemat ühiskonda, kujundas ka see abielu ja perekonna struktuure, mis omakorda mõjutasid tugevalt meeste arusaama oma maskuliinsusest, millele ei olnud enam töökohtadel või pere toitja rollis nii suurt vajadust. (1987: 123-24) Kimmeli üheks uurimisperioodiks oli 19. sajandi lõpp Ameerika Ühendriikides, kus paljud mehed kaotasid tööalase iseseisvuse, kui pereärisid hakkas ähvardama liberalism ja massiline linnadesse kolimine. Selle tulemusena said ka naistest võrdsust nõudvad palgatöölised, mis muutis selle valdkonna automaatselt feminiinsemaks. Pereäri mudelite taandumisel kadus majanduslik side väikelinnadega ja paljud mehed kolisid linna uue ning tulusama töö lootuses, hülgasid oma pere, jäid vallaliseks ning naiselikustusid tundes huvi soengute ja moe vastu, kuna stiilitundlikus aitas linna sotsiaälvõrgustikus näidata kõrgemat staatust ja jõukust. Nii kujunes linnaelust naiste kõrval teine süüdlane kriisis – linna peeti immigrantide, prantsuse mõjude ja naiste osalusega avalikus sfääris maskuliinsusele ähvardavaks. Meeste peamiseks vastulauseks ja enesekaitseks oli süüdistada naisi, et nad on muutunud maskuliinseteks lesbideks ja kasvatavad uusi põlvkondi meelega naiselikuks, võõranduma mehelikest omadustest. (Hooper 2001: 69) Seega vajab maskuliinsus 20. sajandi alguses ümber mõtestamist, tuli arvestada muutunud sotsiaalsete ja majanduslike tingimustega ja naiste positsiooni muutumisega (Kimmel 1987: 153).

Eesti ja Ameerika Ühendriikide sarnasus ei ole eriti silmatorkav, kuid nende vahel on Raili Põldsaare sõnul võimalik näha paralleele. Eesti riigi asutamise ja endisest emamaast eraldumisega käis kaasas ka uue mehelikkuse kujundamine, mida rohkem uuritud ameerika mehelikkuse ajaloo taustal on kergem analüüsida. (2009: 63-63)

Pikaaegne võõrvõimu all olek on jätnud jälje siinsele maskuliinsele identiteedile ning selle kujutamisele. Kuna sõjaliselt ei olnud Eestil võimalik end pikka aega kehestada, siis 19. sajandi maskuliinsuse kuvand väärtustab enim füüsilist tööd, rahulikku meelt ja vabamehe ideoloogiat, vastandades seda feminiinsele baltisaksa härrasmehelikkusele. (Põldsaar 2009: 71-72) Töö tegemine ja selle kujutamine mehelikkuse olulisima tunnuseks aitas eristuda rõhuvast kõrgklassist ning samuti kandis see edasi omadusi nagu jõud, vastupidavus, sitkus ja teatav tundetus, mida R. W. Connell (2005: 55) on maskuliinsuse juures olulisemateks pidanud. Küll aga võimaldas 1919. aastal alustanud eestikeelne Tartu Ülikool järgnevatel kümnenditel kujuneda eesti oma haritlaskonnal ja korporatsioonikultuuril, mis erines suuresti varasemast talupojaühiskonnast. Kuna üliõpilased olid rahvuselt eestlased, kadus ära

vastandumine aadlikega ning maamehe maskuliinsuse kõrvale kujunes ka haritlase oma. (Ruus 2002)

Esimese maailmasõja ajal kasvas Eesti linnaelanike arv üle 4% aastas, sõjatööstuse areng kasvatas ka tööliste arvu, kuid kitsad tingimused ja uus elukeskkond jättis eestlase varanduslikult üsna kehva seisu (Valge 2014: 69-70). Seega oli ise majandav talumees jätkuvalt ideaal, kellega uue ajastu mees ennast võrdles, linnaelu sobitumine eestlase olemuse ja maailmatunnetusega võttis veel aega.

Pärast massilise linnastumise algust toimusid 1920. ja 1930. aastatel Eesti ühiskonnas, nagu ka Ameerika Ühendriikides, perekonna ja tööelu struktuure kujundavad muutused. Jaak Valge (2014: 65) kirjeldab seda perioodi kui „euroopaliku kultuuriruumi käärimise, religiooni tähenduse ümberhindamise, individualiseerumise, naiste iseseisvumise, soorollide ja seksuaalmoraali ümbermõtestamise ning otsingute ajajärku“. 1926. aastal jõustunud uus perekonnaseadus muutis abielu registreerimise riiklikuks. Samuti sai võimalikuks lahutus ühe poole nõudmisel ning legaliseeriti abort, mille üle sai otsustada ka ainult naisterahvas. Need muutused pidid parandama naise positsiooni ühiskonnas, andes talle suuremad vabadused ja võimalused, viima Eesti lähemale võrdõiguslikule ühiskonnale. Paraku hakati juba 1930ndatel Nõukogude Liidus neid seadusi karmistama, keelates ära vabalt otsustatav abort, raskendades lahutusi. (Samas: 66-68) Ka Eestis tõusis esile naisõiguste teema, sugupoolte võimaluste võrdsemaks muutmise kõrval hakati naisi meedias kujutama töökate, iseseisvate ja teotahtelistena, pannes linnamehe oma uut tüüpi maskuliinsuses kahtlema. Samuti hakkas eestlasteni kinokunsti vahendusel jõudma kujutus Lääne mehest, kellega lisaks talumehele ja naisele oli võimalik oma mehisust võrrelda. (Ross 2014: 63)

1.4 Juhtiv ja allutatud maskuliinsus

Mary Talbot (1998: 191) on öelnud, et maskuliinsus ei ole kellegi isiklik vara või tunnusjoon, seda kujundavad ühiskondlikud tavad ja ajalugu. Ka Charlotte Hooper (2001: 75) rõhutab, et pole olemas ühtki täiesti selget mehelikkuse narratiivi, maskuliinsuse mitmekesine ja muutlik konstruktsioon tuleb esile ajaloolises kontekstis. Kõigis ühiskondades on siiski eristunud selgelt mehelikud ja naiselikud omaduste kogumid, tööd, tegevused, mis hoolimata 21. sajandiks välja kujunenud neutraalsuse poliitikast on visad kaduma ning mõjutavad mingil kujul kõiki.

Hegemoonse ehk juhtiva maskuliinsuse mõiste võttis esimesena kasutusele R. W. Connell. Hegemoonia tähendab selles kontekstis grupi, kes kannab edasi teatud väärtusi ja omadusi, potentsiaali saavutada ühiskondlik võimupositsioon ning seda ka hoida. Sellest grupist lähtuvalt kujunevad vaated ja ideed, mis määravad ülejäänud ühiskonna käitumise ja toimimise. (Donaldson 1993: 645)

Juhtivate ja allutatud maskuliinsuste eristamine on võimaldanud sügavamalt uurida igas kultuuriruumis esinevaid mehelikkuse norme, vaadelda nii meeste omavahelisi kui ka naistele suunatud võimusuhteid. Hegemoonse maskuliinsuse puhul on seega tegu justkui „tõelise mehelikkuse“ tunnustega. Sellele allutatud variandid kujutavad maskuliinsust naiselike omadustega segunenult ning ei saa seetõttu tõusta domineerivamale kohale. Maskuliinses kultuuris on kõik juhtiva ehk hegemoonse mehelikkusega seotu kõrgemal staatusel ning annab parema ligipääsu võimule. (Hooper 2001: 76)

Donaldson (1993: 655) ütleb, et juhtiv maskuliinsus tagas enamikule meestest kontrolli naiste ja vahel ka teiste meeste üle. Naiselikustumine on oht juhtivale maskuliinsusele, mis töötab vaid siis, kui sellele allutatud maskuliinsused edukalt naiselikustatakse ja seejärel demoniseeritakse, nt homoseksuaalide sildistamine hälvikuteks. Maskuliinsus tähendas täiskasvanuelu, abielu, leivaisa rolli, homoseksuaalsus oli selle tegelikkuse eest põgenemine. (Ehrenreich 1983: 24) Seda ideoloogiat toetasid 20. sajandi alguses ka psühholoogia, meditsiini ja sotsioloogia ekspertide teooriad. Mees, kes ei suutnud materiaalselt kanda hoolt oma pere eest, lahkus naise juurest või töökohalt või jäi üldse vallaliseks ja töötuks, sai automaatselt varjatud homoseksuaalsuse diagnoosi. Seega pidid heteromehed võitlema väsimatult selle määrangu vastu. Alles 1970ndatel said heteromehed hakata avastama varem „kahtlast“ käitumist ilma automaatselt mehelikkuse privileege kaotamata, kuna homoseksuaalidest oli saanud eraldiseisev kultuuriline ja poliitiline grupp. (Hooper 2001: 71)

Mõistmaks paremini mehelikkuse tunnuste kujunemist, soovib Charlotte Hooper jagada nad gruppidesse arhetüüpide põhjal lähtuvalt ajaloolistest perioodidest, mil nad kujunenud on ning milliseid suhteid loonud teiste maskuliinsustega. Selle jaotuse põhjal ilmneb, et osad juhtivad maskuliinsused rõhutavad enim majanduslikke väärtusi, teised aga näiteks seksuaalset külge. Läänemaailma maskuliinsuse kujunemisel peab ta oluliseks maskuliinsuse tunnuseid nagu meeste omavaheliste suhete esmatähtsus, sõjaline kangelaslikkus, mõistuspärasus, riskide võtmine. Need omadused on pärit erinevatest ajalooperioodidest, ning mõjutanud oluliselt seda, millisenä nähakse „kõige mehisemat meest“. Igal ajastul saab luua uue juhtiva

maskuliinsuse kasutades erinevatest tüüpidest pärit elemente, kuna need koosnevad ajatutest omadustest. Realistlik maskuliinsus on laenanud ülemaailmselt kõigist traditsioonidest ning võib muutuda kiiresti. (Hooper 2001: 64-65) Küll aga lähtutakse selle kujutamisel tihti ideoloogilistest normides, mis suruvad meestele peale omadusi nagu agressiivsus ja võimuiha, mida ei ole paraku võimalik täielikult ignoreerida. Seega peavad mehed jätkuvalt nende rollidega suhestuma, neid kas heaks kiitma või tagasi lükkama. (Põldsaar 2003: 310)

1.4.1 Juhtiva maskuliinsuse omadused

Järgnevas peatükis välja toodud omaduste edasikandmine on olnud „tõelise mehelikkuse“ tunnuseks, nende puudumine või kombineerumine naiselike omadustega tähendas 20. sajandil juhtivast maskuliinsusest kõrvalekaldumist. See tõi automaatselt kaasa nõrgema positsiooni avalikus elus ning jättis mehe, kelle loomuses oli näiteks väljendada hoolivust, passiivsust, sihitust, juhtiva maskuliinsuse tüüpi omadustega meeste suhtes alamasse seisust. Kuna allutatud maskuliinsuse tüüpide variatsioonide võimalus on suur, sest juhtiva positsiooni kaotamine toimub mistahes omaduse feminiseerumisel, on neid definitsioone eraldi keeruline välja tuua. Juhtivat maskuliinsust sõnastavad aga väga mitmed autorid, seetõttu ongi esitatud viimased. Töö analüütilises osas loetakse allutatud tunnuste hulka kõrvalekalded hegemoonse maskuliinsuse määratlustest.

Anton Hansen Tammsaare teoste analüüsimiseks on järgnevatest juhtiva maskuliinsuse määratlustest olulisim Otto Weiningeri mehelikkuse mudel, mis ühendab endas ratsionaalsuse, eneseusu, -kindluse ja -kontrolli ning aktiivsuse. Peamine selle juures on täielik vastandumine naissoole. (Hinrikus 2005: 87)

Jeff Hearn toob oma artiklis välja, et normaalset mehelikku seksuaalsust iseloomustas sadu aastaid võim, agressiivsus, peenisele orienteeritus, seksi eraldamine armastusest, objektistamine ja kontrollimatus (Coveney *et al.* 1984, viidatud Hearn 1999), kuid nende omaduste edasikandmise vajalikkus ja võimalus muutus ajaga meeste seas küsitavaks. See definitsioon läheb veidi vastuollu Weiningeri omaga, mis nimetab enesekontrolli.

Raili Põldsaar peab läänemaailma maskuliinsuse kujutamisel oluliseks ratsionaalsust (välja toodud ka Weiningeri mudelis), vastutustunnet, heteroseksuaalsust, hierarhia tipus olemist,

teiste üle domineerimist ja vägivalda (2003: 310). (Viimased kolm on samuti esindatud veidi teistsuguses sõnastuses Coveney *et al.* definitsioonis.)

Mehelikkuse olemuse seletab pikemalt lahti ka Jack Donovan oma raamatus „The Way of Men“. Kuigi autor suhestub pigem 21. sajandiga, on tema välja toodud omadused ja nende puudumise tagajärjed heaks aluseks analüüsima A. H. Tammsaare romaanide meestegelaste positsiooni ja toimetulekut oma ajastu ühiskonnas. Donovan ütleb, et tuhandeid aastaid tagasi eristas mehi ja naisi oht – viimane oli just nimelt meeste pärusmaa, maskuliinsus tähendas, et suudeti kaitsta oma lähedasi. 20. sajandi alguseks oli igapäevase ohu faktor aga niivõrd kahanenud, et see tõi kaasa meeste identiteedikriisi. Autor toob välja omadused, nagu jõud, julgus, osavus ja autunne, milleta tema sõnul ei saa isegi alustada arutelu mehelikkuse üle. Donovan sõnul eksisteerib inimkond, kuna mees oli tugev, lisaks oli tal ka julgust, et seda tugevust ära kasutada. Moodsas ühiskonnas on selle väljundiks sotsiaalsele survele vastu olemine, oma arvamuse välja ütlemine, unistuste järgimine ja muutuse poole püüdlemine. (2012: 21, 29) Maskuliinse mehe jaoks on oluline oma oskusi lihvida ja areneda, kuid viimase saja aasta jooksul kipuvad mehed rahulduma keskpärase töö, kodu ja keskpärase naisega ning tuimestavad end kõigil võimalikel viisidel (samas: 33). Autunde all peab Donovan silmas sõnapidamist, oma kohustuste täitmist ja kaaslaste lugupidamist. Ta rõhutab, et mehed vajavad hõimu ja seda, et sookaaslased neid märkaks. (Samas: 38)

Kuigi maskuliinsete omaduste seas tuuakse tihti esile vastutustunnet, pere ülalpidamist, on hoolimise ja hoolitsemise vältimine Jeff Hearn sõnul olnud nende kõrval üks domineerivamaid meheks olemise tunnuseid. Mehed üritasid piirata lastega suhtlemist, nende vastu õrn olemist hirmus kaotada isalik kontroll ning autoriteet, hoolitsemine väljendub pigem materiaalse kindlustunde tagamises. See omakorda õpetas järgmistele põlvvedele varakult mitte teiste eest hoolt kandma ning pidama seda naiseks olemise ja feminiinsusega kaasnevaks tegevuseks. (Hearn 1999) 20. sajandi alguses võisid säärased naiselikkuse poole kaldumised kahjustada tugevalt iga mehe maskuliinsust ning avaliku elu kuvandit. Isegi kui mees tahtis luua lastega lähedust, nende elust osa võtta ning väljendada rohkem oma tundelist poolt, tuletas ühiskond talle meelde, et isa roll on olla pere ülalpidaja ning jätta laste kasvatamisse puutuv naise, teenijate ja hoidjate hooleks. Sellise probleemi ees on eesti kirjanduses näiteks Indrek Paas („Tõde ja õigus“ IV), maailmakirjanduses juba 19. sajandil Edward Rochester („Jane Eyre“).

1.5 Mehe emantsipeerumine 1920ndatel

Esimese maailmasõja järgsetel aastatel võis nii loomingus kui meedias märgata varasemast teistsugust meeste kujutamist. Karm ja vägivaldne mees kadus lühikeseks ajaks pildilt ning tema asemel kujutati seda sugu läbi pehmemate väärtuste – osalt sõjakoledustest eemaldumiseks, teisalt loomaks kontrasti uue aja tegusa ja iseseisva naisega. Selleks, et naine saaks emantsipeeruda ja olla tugevam, pidi ka mees seda tegema, liikudes pisut passiivsema oleku poole. Järgnevalt on nende muutuste ilmetamiseks toodud näited 1920ndate (ja 1930ndate) moest, filmikunstist ja kirjandusest, kus stereotüüpsest teistsuguse mehe kujutamine tugevalt esile tuleb.

1920. aastate naiste mood muutus eelnevaga võrreldes palju maskuliinsemaks, sellele vastukaaluks sulasid mehed moeajakirja lehtedel enamasti taustaga ühte ja olid naise saatja rollis. Nende riietus oli pehmemetes toonides, talje rõhutatud. Iseseisvalt kujutati meest alati ebamäärases ja ärevas olekus. (Fjellestad 1998: 53) Tolle perioodi meeste kujutamises on põimunud naeruvääristamisne ja esteetika imetus – elegantselt riides, keha nõtkes ja passiivses asendis, žestid pehmed. Nii mõjuvad nad pükskostüümides ja enesekindlates poosides naiste kõrval alandlike ja feminiinsetena. (Samas: 54)

Sellist muutust riietuses saatis aga pidev mure soorollide pärast, mis ei tahtnud enam kuidagi sobituda varasemate määratlustega. Kuigi meeste kujutamine meedias ja loomingus oli ümber kujunemas, püsis jätkuvalt veendumus, et seda sugupoolt peaks seostama tugeva, agressiivse ja nõudva käitumisega. (Fjellestad 1998: 54) Alandlikkus ja tagaplaanile jäämine polnud omadused, mis sobitunuks varasemate arusaamadega mehelikkusest, seega olid muutunud maskuliinsuse projektsioonid paljudele häirivad ja segadust tekitavad, tuues lisapingeid majanduslikult ja sotsiaalselt keerulisse sõjajärgsesse perioodi.

1920ndate filmid pöörasid samuti tähelepanu naiselikkuse ja mehelikkuse normidele, esines nii vanade arusaamade kinnitamist kui ka nende ümber lükkamist ja feminiinsema maskuliinsuse väärtustamist. Paljud filmid jäid siiski traditsiooniliste variantide juurde, näiteks varased vesternid „The Iron Horse“ (1924) ja sõjafilmid „What Price Glory“ (1926), kus kujutati karmi maskuliinsust ja meestevahelist vennastumist (vt ptk 1.4). Kuid hüpermaskuliinsusega samaaegselt kujutas filmitööstus ka androgüünseid karaktereid, nt Douglas Fairbanki ja Rudolph Valentino filmides kujutatud mehelikkus seisnes julguses, seksuaalses võimekuses, kires, haavatavuses ja õrnahingelisuses, mida võis väljendada

pisaratega. (Fjellestad 1998: 49) Joan Melleni väitel ei näinud enamik tole aja režissööre mingit konflikti mehelikkuse ja romantilise armastuse vahel (samas: 48). Seega, erinevalt Otto Weiningeri levitatud veendumusest, et ideaalne mehelikkus eirab seksuaalsust ja kaldub pigem asekuaalsuse poole, leidus loomeinimeste seas neid, kes soovisid näidata vastupidist, andes mehele tunduvalt laiema tegutsemisala.

1.5.1 Emantsipeerunud meeskarakter

1920. ja 1930. aastate kirjanduses tõusis esimest korda tugevamalt esile emantsipeerunud meeskarakter, keda iseloomustasid feminiinsed omadused nagu abivalmidus, ettevaatlikus, ohvrimeelsus, iseseisvuse ja füüsilise jõu puudumine. Meestegelast kujutati nüüd rohkem üksinduses mõtisklemas, kui seltskonnas ennast teostamas, oluliseks sai ka psühholoogilise arengu kirjeldamine. (LKS 2006: 145) Juhtiva maskuliinsuse tüübid ei olnud modernismiperioodil enam nii domineerivad, toimus meeskarakteri osaline vabanemine ehk emantsipeerumine mitmetest stereotüüpidest. Mehe impotentsusest või tegevusetusest kirjutamine lõi võimaluse uute tegelastüüpide ja narratiivide tekkeks, kus muutusid vähem tähtsaks suured saavutused, seiklused ja heroilisus. (Fjellestad 1998: 39-40) Kui hegemoonne meestegelane on tugevalt kinni aegunud ja stereotüüpsetes omadustes, on feminiinsem mees temaga võrreldes iseseisvam ja vabam, kuna nii emotsionaalses kui käitumuslikus plaanis on tal palju rohkem võimalusi tunda, mõelda, teha, ilma lakkamata seal juures mees olemast.

Tegelaste emotsionaalsed ja käitumuslikud mustrid polnud modernismiperioodi kirjanduses enam korrektselt maskuliinsed, lisaks naiselikele elementidele leidus seal asekuaalsust ja homoseksuaalsust. Karakterite soovid ja probleemid muutusid mitmetahulisemaks, erootilised ihad põimusid muude huvide ja liitudega, neid mõjutasid omakorda ajaloo ja kultuuri taust, usk, klass ja varaline seis. (Fjellestad 1998: 201) Kirjanduses näidati meestegelaste hingeelu sügavust ning erinevaid tahke, laiendati „meheks olemise“ tingimusi ja võimalusi. Sellist meestegelase kujutamist kasutab ka A. H. Tammsaare oma romaanis „Ma armastasin sakslast“ ja epopöas „Tõde ja õigus“, millest tuleb pikemalt juttu töö empiirilises osas. Maailmakirjanduses süüvib peategelaste mõttemaailma ja kujutab tundvaid mehi Franz Kafka (nt „Loss“, „Metamorfoos“), James Joyce („Ulysses“).

Säärased muutunud mehelikkuse projektsioonid jõudsid ilukirjandusse osalt tänu naisautorite esile tõusmisele. Virginia Woolf ja esimene naissoost Pulitzeri preemia võitja Edith Wharton

kujutasid mehi naisterahva vaatepunktist, luues seega teistsuguse maskuliinsuse diskursuse. Hirm, ärevus, naistepõlgus ja impotentsus hakkasid kirjeldama seni kangelaslike ja üllastena kujutatud mehi. Meeste asetamine isanda ja olukorra kontrollija rolli, asendus nüüd rohkem tõdemusega, et ollakse oma harjumuste ja suutmatuse orjad. Kirjanduslikele meestele, nii tegelastele kui autoritele, jõudis kätte identiteedikriis, mis väljendus enim nende autoriteedi nõrgenemises. (Fjellestad 1998: 201)

Imelda Whelahan toob oma raamatus „Overloaded“ välja 1970. aastate maskuliinsuse kriisi taustal tekkinud hetero maskuliinsuse tüüpe, millest kaks kujutavad just emantsipatoorset meeskarakterit, kelle algeid võib näha ka juba 1920. aastate kriisi kontekstis. Need tüübid on „uus mees“ ja „poiss-mees“. „Uus mees“ on pehmem versioon maskuliinsest mehest – tundlik, hooliv ja naist toetav, teb meeleldi kodutöid ja väärtustab harmoonilisi suhteid, selle kõrvalt on ta piisavalt kindel oma mehelikkuses, et teda ei ähvarda naised (2000: 61). 19. sajandi kirjandusest võib selle tüübi näiteks tuua Jean Valjeani („Hüljatud“), 20. sajandi esimesest poolest Gilbert Blythe'i („Roheliste viilkatuste Anne“) ja Rhett Butleri („Tuulest viidud“). Kuna oma mehelikkuse esitamine on aga ajaga muutunud aina hirmutavamaks, on Whelahani arvates üheks lahenduseks naasta poisipõlve turvalisse sfääri. Viimast esindab just „poiss-mees“, kes eitab oma vanusest hoolimata elus igasugu vastutust, nagu töö, perekond või stabiilne suhe. (Whelahan 2000: 64) Seda tüüpi esindavad 19. sajandist Rodion Raskolnikov („Kuritöö ja karistus“), 20. sajandist Ned Silverton („Rõõmukoda“), eesti kirjanduses Ekke Moor („Ekke Moor“).

2. Tammsaare mõtteid sugupooltest

Kirjanik Anton Hansen Tammsaare eluajal hakkasid perekonna struktuurid muutuma, tekitades meestel vajaduse kindlustada oma positsioon ühiskonnas, näidata kuidagi, et ollakse naisest vägevamad. Seda, et naisküsimus ja muutuv ühiskonnakorraldus kirjanikus segadust tekitasid, on näha tema publitsistikast, mis toonitab vajadust naise tegutsemisala täpsustada ja paremini määratleda. (Hinrikus 1999: 111) Ka oma novellides “Pikad sammud” ja “Üle piiri” kritiseerib Tammsaare seksuaalmoraali ja sotsialistlikke ideid, mis piiravad naiste vabadust ning jätkab teemaga ka hilisemas loomingus, andes näiteks „Tõe ja õiguse“ neljandas osas Karini tegelaskuju näol naisele võimaluse arvamust avaldada mehe ja ühiskonna kohta. (Hinrikus 2001: 18) Oma tegelaste kaudu kujutab Tammsaare veendumust, et mees ja naine on olemuselt siiski vastandlikud, mehes on tugevust ja tarkust, mille poole naine püüdleb, kuid siiski ei jõua, olles sellega oma emantsipeerumiskatsete hukutaja. Need ideed on esindatud ka Otto Weiningeri raamatus „Sugu ja iseloom“ ning sellele, et eesti kirjanik nendega hästi kursis oli, leiab kinnitust tema majamuuseumist, kus leidub seitse lehekülge väljakirjutusi Weiningeri peateosest ning kaks eksemplari, kuhu on tehtud käsitsi märkmeid. (Seda, kas viimaste puhul on tegemist Tammsaare ülestähendustega, pole täpselt teada.) (Hinrikus 2005: 87-88)

Juba 1906. aastal ajalehes Sõnumed ilmunud artiklis „Elutahtmine ja elulõppemine“ on Tammsaare arutlenud tuleviku üle, kus meheks ja naiseks olemine ei oma tähendust. Ta ei selgita küll täpselt, milline säärane uue aja „inimene“ olema peaks, kuid leiab, et elu jätkamise lahendus peaks muutuma inimese seksuaalsust välistavaks. Ideaalsena näeb autor aseksuaalset elu, mis taaskord kattub Otto Weiningeri ideega aseksuaalsest ühiskonnast. Oma üliõpilasnovellides laseb A. H. Tammsaare oma tegelastel just säärast ideaalset inimest otsida. Jällegi weiningerilikult, huvitavad meeskarakteereid kõiksugu muud asjad peale seksuaalsuse, küll aga pettuvad need samad laia huvide ringi ja arenenud sisemaailmaga mehed, kui leiavad inimese asemel enda kõrvalt pelgalt naise. Tammsaare hilisemas loomingus küll androgüünsuse-ideaali otsingud taanduvad, autor väljendab tegelaste (nt Indreku) kaudu usumatust, et mehe ja naise olemus saaks või peakski kattuma. (Hinrikus 2005: 99-100)

Kuigi Otto Weiningeri tutvustamisega Eesti lugejaskonnale kaasnes ka tõsist kriitikat (nt Eduard Laamani „Naisterahvas ja Otto Weininger“, 1910), leidis ka tema feminiseerunud ühiskonna reformimisele nooreestlaste seas toetajaid, kes uskusid, et siinses

romantismijärgses kultuuris puudub mehelik hoog, jõud ja teaduslikkus, mida oleks vaja taasluua. (Hinrikus 2005: 94-95) Just selle populaarsuse tõttu on tegelikkuses raske eristada, millised on Otto Weiningeri otsesed mõjud Tammsaarele ning millised mõjud on teistelt autoritelt, kes Austria filosoofi ideid taastootsid ning ümber sõnastasid. Samuti ei ole teada, kuidas muutus ajaga A. H. Tammsaare suhtumine Weiningeri ideedesse, sest hoolimata sellest, et loomingus näivad jutustaja ja tekstuaalse autori vaated kattuvat Otto Weiningeri omadega, ei maini Tammsaare teda kordagi oma publitsistikas, kus puudutab mitmeid kordi soo ja võrdsuse teemasid. (Samas: 117)

1936. aastal kirjutab Tammsaare oma artiklis „Mees, naine ja laps“, et senise kultuuri ja tsivilisatsioon on kaks sugupoolt loonud koos. Autor leiab, et korraga on naised üritanud hakata saama rohkem meheks ja tahavad nii hariduse, kasvatuse, õiguste ja kohustuste osas olla võrdsed. Sellega käib Tammsaare arvates kaasa ka vana ühiskonnakorra lõpp. Põhjuseks peab ta seda, et naine on seni olnud mehe käsutada, kuid tahab lõpuks sellest võimupositsioonist osa saada – kahte käsutajat korraga aga olla ei saa. (Tammsaare 1976: 135-136) Nais- ja sooküsimuste esilekerkimine Tammsaare loomingus ja publitsistikas on Maarja Vaino (2011: 95) sõnul igati loomulik nähtus – ühiskonna moderniseerumine tõi ka naise ühiskonnas nähtavamale kohale ning nõudis ka tema rolli ümberhindamist. Muutustega naiste elus, oli vaja uuesti määratleda ka mehe rolli, mida kirjanik aktiivselt tegi.

2.1 Tammsaare hegemoonsed meeskarakterid

A. H. Tammsaare tegelaste kujutamist on Marta Sillaotsa sõnul väga lihtne analüüsida, kuna autorit huvitavad nende iseärasused, kannatused, mured ja meeleolud (2012: 338), tänu millele saab lugeja detailse ülevaate pea iga olulisema (mees)karakteri iseloomust ja mõtetest. Eelkõige otsib Tammsaare oma loomingus seda „nähtamatut“, mis mõjutab ja kujundab inimese elu (Vaino 2011: 36). See eesmärk vajabki hingeall süvenemist – autorile meeldib rõhutada inimese vastuolulisust, mis viib tihtipeale lõputu jabura konfliktsuseni. Neis olukordades laseb ta tegelase soovidel ja allasurutud tunnetel nähtavale tulla, loomaks arusaama, et realistlikus inimeses on peidus palju ebareaalset. (Samas: 36)

Tammsaare romaanides torkab silma nii patriarhaalsete hierarhiate olemasolu kui ka nende paljastamine ning kriitika mõtteviisile, mis vaatab naist kui täiendust mehe „minale“

(Hinrikus 1999: 120-121). Tammsaare teoste struktuuri loob tihti just sookategooria, kuid nagu eelmises peatükis mainitud, näeb autor enamasti meessugu naissoo vastandina. Mirjam Hinrikus leiab, et paljudel Tammsaare meestegelastel on dekadentsile iseloomulikke jooni – nad soovivad küll naiste kõrval olla, kuid ei suuda loobuda oma minast ning teha kompromisse. (Hinrikus 2001: 29) Elu, mida need tegelased taga ajavad, peab olema mõtestatud, naine ei saa nende jaoks olla iial kogu maailm, sest hoolimata lõpututest pingutustest, ei suuda ta ikkagi rahuldust pakkuda (samas: 27). Mees tahab naisel leida oma päästjat, kuid lunastuse asemel hakkab lõpuks nägema teda kui hukutajat (samas: 26). Suhted ajavad keeruliseks huvide ja nende puudumise konfliktid, mis taanduvad varem välja toodud Otto Weiningeri väitele, et naised pööravad tähelepanu kehalisele, mehed aga vaimsele ning seepärast ei saa nende vahel esineda teineteise mõistmist.

Jutustaja ja meestegelase vaatepunkt on Tammsaare teostes lähedased. Mõlemad esitavad naist kui mehe vastandit, peavad oluliseks mõistust, aktiivsust, iseseisvust, neid omadusi peetakse naise emotsionaalsuse, osavõtmatus ja iseseisvusetuse kõrval tunduvalt väärtuslikumaks. Kui naiselikud tunnused omistatakse mehele (Rönee „Tõde ja õigus“ IV), muutub ta kohe naeruväärseks. (Hinrikus 1999: 113) Ometigi näib, et feminiinsete omaduste esinemine meestegelastel on võimalik ka ilma pilketa. Nende tunnuste kujutamisest ja väljendumisest nelja A. H. Tammsaare meeskarakteri näitel räägib juba põhjalikumalt järgmine peatükk.

Mainimata ei saa aga jätta seda, et aatelite ja „inimest“ otsivate ning feminiseerunud karakterite kõrval eksisteerib A. H. Tammsaare loomingus siiski palju „mehelikke“ mehi, kes paistavad eeskätt silma oma töökuse, rammu, kindlameelsuse ja hea otsustusvõimega. Maskuliinsuse stereotüüpsed jooned avalduvad kõige selgemalt Tammsaare kahes maamehetüübis – Andreses ja Pearus.

Andrese meheliikkus seisneb tema aususes, töökuses, otsekohesuses, vaikivas, aga ranges olekus nii naiste kui laste suhtes. Kehalt on ta suur, tugev, terassilmade ja tugeva lõuajoonega. Pearu on samuti vali oma laste ja naisega, kuid erinevalt Andresest elab ta rohkem väljapoole, ta on kerglane, riukalik, jutukas, välimuselt kõhn, krissis silmadega. Tema kehalised puudused teeb tasa justnimelt äge ja ettearvamatu iseloom, mida ka tegelane ise peab kõige olulisemaks meheliikkuse näitajaks. (Sillaots 2012: 355-357) Pearu puhul on küll üksikuid õrnema poole ilminguid, peasjalikult seoses naabrimehe esimese naise Krõõdaga, kuid need jäävad tegelase suure mehisuse tõestamissoovi varju.

Kahtluse alla ei satu ka noore Andrese, Pearu poegade Joosepi ja Karla („Tõde ja õigus“ I), advokaat Paralepa („Tõde ja õigus“ IV), Katku talu peremehe, eestöölise Miku („Kõrboja peremees“), Jürka ja Antsu („Põrgupõhja uus Vanapagan“) maskuliinsus, valdavalt aitab raske füüsiline töö või lahtine mõistus ning oma keskkonna hästi tundmine neil seda alal hoida. Just vale keskkond, toorest jõudu nõudva töö puudus või võimetus seda teha, linnaelu ning tegevusetus näib olevat see, mis saab määravaks järgmises peatükis mainitavate meeskarakterite maskuliinsuse naiselikustumisele.

3. Allutatud maskuliinsus romaanides „Kõrboja peremees“, „Elu ja armastus“, „Tõde ja õigus“ IV ning „Ma armastasin sakslast“

Selle töö empiirilises osas analüüsitakse A. H. Tammsaare romaanide „Kõrboja peremees“ (1922), „Tõde ja õigus“ IV (1932), „Elu ja armastus“ (1934) ja „Ma armastasin sakslast“ (1935) meespeategelasi Katku Villut, Indrek Paasi, Rudolf Ikkat ja Oskarit juhtiva ja allutatud maskuliinsuse teooria ning 20. sajandi esimese poole ühiskondlike muutuste taustal. Need tegelased on lähema vaatluse alla võetud, kuna töö autori arvates esindavad nad kõik allutatud ehk feminiseerunud maskuliinsuse tüüpe. Neis leidub küll traditsioonilisele mehelikkusele omaseid jooni nagu vastutus- ja autunnet, heteroseksuaalsust, kuid jääb märgatavalt puudu julgusest, domineerimisest naiste ja kaaslaste üle, ratsionaalsusest. Analüüsis on lähtunud juhtiva maskuliinsuse omadustest, millest valitud tegelased erinevatel viisidel kõrvale kalduvad.

Oma magistritöös kirjeldab Kairi Terav (2014: 40) 19. ja 20. sajandi vahetuse eesti realistliku kirjanduse maskuliinsust järgnevalt: „Teoste meestegelased on füüsiliselt aktiivsed heteroseksuaalsed mehed, kelle tunnusjoonte hulka kuuluvad tugev töötahe, moraal (või selle puudumine), dominante positsioon koduses sfääris ning kohati ka intellektuaalsed huvid. Nad on tugevana näida püüdnud kujud, kelle ülesandeks on oma perekonna ülalpidamine, mille läbi saavutavad nad kontrolli ja võimu naiste ning laste üle. Lisaks naistele ja lastele püüavad mehed saavutada võimu ka teiste meeste üle.“ Tammsaare romaanid kujutavad säärase maskuliinsuse muutumist ja tagaplaanile jäämist. Mitmeid mehi näitab ta dostojevskilikult introvertsete „luuseritena“, kes ei saa ega tahagi teiste hulgas esile tõusta, juhtida, luua, kontrollida. Samuti on stereotüübist kõrvale kalduvaid mehi olnud Tammsaarele eelnevas impressionistlikus kirjanduses, mille üheks näiteks eesti kirjandusest on Friedebert Tuglase nimategelane romaanist „Felix Ormusson“ – karakter, kelle puhul tuuakse esile peenetundelisust, arenenud sisemaailma, vaoshoitust, tegu on mehega, kes pigem jalutab ja mõtiskleb, kui tormab tegudele.

Kuna Tammsaare üritas tihti oma loominguga üldistele normidele vastu rääkida, küsimusi esitada ja kahtlema panna, pole kõrvale kaldumine juhtiva maskuliinsuse kujutamisesest seega ootamatu. Maarja Vaino (2011: 30) on öelnud, et Tammsaare elas ajal, mil teaduse ja teadvuse vastasseisud ja kiired muutused löid soodsa pinnase irratsionaalseteks lähenemisteks, püüdeks seletada uut ja vastuolulist mõistuslikult. Nii kalduvad ka Tammsaare

tegelased traditsioonilistest määratlustest kõrvale, testides uut pinda ja arusaamisi, võimaldades kirjanikul uurida asjade vahetõrki ja vastastikuseid mõjusid, püüda läbi loomingu lahendada probleeme, mis on inimkonnal pikalt olnud. Oma tegelaste kaudu otsib ta õnne võimalust maailmas, kus tehnika ja teadus on aidanud paranda elu, kuid pole muutnud inimloomust, mis on küll vabastanud oma kired, kuid pole õppinud neid valitsema. (Samas: 31)

Kuigi 20. ja 30. aastate ühiskonnas levis üha rohkem haritlase allutatud maskuliinsuse kuvand, ei saanud see nii kiiresti osaks eesti inimese mehelikkuse pildist, seega võimaldavad maamehe sugemetega linnamehed kirjanikul kujunenud normidele rohkemgi vastu rääkida, neid kahtluse alla seada. Mitmed Tammsaare meestegelased ei kannu enam edasi taluperemehelikke väärtusi, keskkonnas, kus nad elavad, pole neile otsest rakendust. Ärkamisaegne ja iseseisva peremehe maskuliinsus asenduvad rohkem variantidega intellektuaali maskuliinsusest, mis kannab endas naiselikke omadusi, kuid ei saa elukorralduse ja keskkonna muutusest hoolimata tõusta juhtivale positsioonile, sest varasemad stereotüübid on kinnistunud ja ka oma omadustelt tugevamad.

Selle bakalaureusetöö autor valis analüüsimiseks nimetatud neli tegelast, kuna arvab, et neid ühendavaks faktoriks on keskkond, mis mõjub nende mehelikkusele ja enese täisväärtuslikuna tundmisele hävitavalt. Neid kõiki kujutatakse romaani sündmustiku ajal olukordades või ümbruses, mis pole neile omased või kust nad on pikalt eemal olnud, mistõttu on häiritud ka nende minapilt. Michael Kimmeli välja toodud naiselikustav linnakeskkond (vt ptk 1.3) on probleemiks Indrekule ja Oskarile – mõlemad on maal kasvanud, üritanud kohaneda linna ja selle kommetega, kuid läbi kukkunud, ning tunnevad end seal võõrkehadena. Rudolphi olemust pärsib abielu, osalt ka linn, kus teda ahvatleb palju pahesid. Maarja Vaino (2011: 78) defineerib oma doktoritöös linna kui ärevat, ebakindlat, ajutist suhtluskeskkonda, kus tuleb pidevalt mõelda sellele, et tõelisi probleeme arutataks siseruumides, võõraste pilgu alt ära, võimata siiski hetkekski tunda end vabalt, sest ka kodus võib olla keegi pealt kuulmas või nägemas. Katku Villu vale keskkond on aga küla, kust ta on pikalt eemal viibinud (linnas, vangis) ja kus tema peremehelikkus suure kahtluse alla seatakse. Sobimatust keskkonnast tingitult lööb kõigi nelja mehelikkus kõikuma, sündmustiku arenedes üritavad nad seda erinevatel viisidel tagasi võita, kuid tulutult. Neil katsetustel on kahte sorti tulemusi, mis võimaldab tegelasi grupeerida ka järgnevalt: mehed, kelle ebakindel maskuliinsuse kuvand viib kaudselt 1) nende endi hukuni; 2) kaaslase hukuni.

Samuti näitlikustub nende meeskarakterite puhul Johanna Rossi (2014: 66-67) mõte: „Üksinda või teise mehe kõrval võib mees olla lihtsalt nõrk inimene, ent tugeva naise kõrval muutub tema nõrkus tähenduslikuks ja hakkab märgistama kogu sugupoolt. /.../ Mees kannatab naise üleliigse tugevuse all: too on liiga haritud või liiga kõrgel ametikohal; liiga iseseisev.“ Nii saavadki meeste olemust, lisaks keskkonnale, kujundama iseseisvad Irma ja Karin, kõrgeastatusest Erika, haritud Anna, kelle kõrval mehelikkuse tõestamine ja säilitamine on keeruline.

3.1 Katku Villu

Tammsaare esimese romaani „Kõrboja peremees“ peategelane Katku Villu näib oma suure kasvu ja terava pilguga esmalt tavalise külamehena – ta kakleb, võtab viina, uhkustab plaanidega, mida ellu ei vii ning vihastab aeg-ajalt nii, et lööb teise mehe maha. Kuid samas on Villu ka töökas, sihikindel, hooliv ja valmis tegema ükskõik mida naiste eest, kes on talle olulised. Kuigi Villut kujutatakse vaid maaühiskonnas, ei ole temas eriti sinna sobivaid juhtiva maskuliinsuse omadusi. Üksikute vihjete kaudu selgub, et ta on mitu aastat elanud linnas, kus õppis kirjutajahärraks, aga ka varastama ja valetama, mistõttu oli ta kodutallu naastes erinev tavalisest töökast ja ausast talupojast. Pärast vangist vabanemist on külarahva arvamus temast veelgi halvem, ei peeta teda õigeks meheks ega töötegitajaks. Jack Donovanil väljatoodud meheks olemise nurgakivi – hõimutunnet – Villul ei ole. Ta on teadlik, et paljud mõistavad teda hukka ja räägivad taga ning üritab lohutada end sellega, et vähemalt jõult on ta igast mehest üle – see on ka ainuke juhtiva maskuliinsuse joon, mis Villul on.

Villu olek ja kõne muutuvad vastavalt seltskonnale, ühega on ta järsk ja rohmakas, teisega aupaklik, vahel ettevaatlik, siis jälle jäme – tema muutlik meel ja ebastabiilsus paistavad kaugele välja. Selle pärast on tal ka keeruline suhteid hoida, Villul pole tegelikult ühtki kaaslast, kes segasesse ja keerulisse vangistusejärgsesse aega selgust ja perspektiivi aitaks luua, ning seda on tal ometi väga vaja, sest ka isa arvates pole Villu õige mees. Katku peremees ei karda välja öelda, et tema meelest sai sõjas surma vale poeg ning allesjäänuga pole midagi peale hakata (Tammsaare 1967: 13). Seepärast ei saa Villu, hoolimata ideede ja plaanide rohkusest, ennast kunagi pidada nende teostamise vääriliseks. Alguses haavab tema mehelikkust vaid isa arvamus, hiljem lisanduvad sellele ka plahvatuses kaotatud sõrmed ja terve silma nägemisvõime halvenemine, mis kahandavad Villu jõu ja töövõime pea

olematuks. Talle ei jää ka seda vähest, mis kinnitas talle, et isa jutust hoolimata võib ta veel „tõeliseks meheks“ saada.

Katku talul on viletsad maad, nad ei jaksu pidada teenijaid ning on püsinud vaid peremehe visadusel ja töökusel, ja mitte keegi ei usu, et Villus säärast töötahet oleks, kuna tema on müünud salakaupa, laiselnud linnas ning pealekauba teise mehe maha löönud ja selle eest kinni istunud. Koos kõigi teistega kahtleb Villu päevast päeva enda võimekuses jätkata isa tööd. Tema tegemised ja toimetused on kaootilised, plaane on palju, aga teadmist, kust ja millest alustada, napib. Üleüldse on võimalik kogu külarahva juures tajuda sõjajärgse aja segadust – talude jõukus ja toimetulek ei sõltunud enam ainult sellest, kas suudeti end ära toita ja ise majandada, oluliseks sai ka kokkuostjatele müük, oskus arenenud ühiskonnas toime tulla. Isegi Kõrboja Anna näib olevat teadmatuses, mida uue aja iseseisva naise rolliga peale hakata, ning kas üldse ja kui, siis millist meest see naine vajab.

Kahtlustega koos on pidevalt tormaval Villul ometi ideaalid ja ettekujutus elust. Paraku ei sobi kumbki välja valitud naistest sellesse pilti nii hästi kui võiks. Anna on Villu jaoks liiga jõukas ja peen, ta näeb temas rohkem kuningannat, kui talu perenaist ja abikaasat. Olgugi, et ka Villu on linnas elanud ja „uue eluga“ kokku puutunud, on ta hinges läbinisti maapoiss ja seepärast ei sobi Anna iseseisvus traditsioonilise külaeluga kokku. Eevi, teine naine Villu elus, on aga vaene, ülemäära leplik, kättesaadav ja tuttav. Samuti on ta Katku peremehe jaoks liiga madalast seisust – aegade muutumisest hoolimata ei või tema poja naiseks olla sauniku tütar. Mõlemad naised on ka hoop Katku Villu mehelikkusele. Poisikesena kaotas ta Kõrboja Anna pärast oma silma ning hiljem istus Kuusiku Eevi pärast vangis, seega ei saa ka pärast vangist vabanemist olla rahu paigas, kus need kaks koos eksisteerivad. Ühega on tal laps, teise poole tõmbab mineviku sentimentaalsus. Kuna Villul jääb puudu otsustusvõimest, saab kahe naise ja talu vahel valimine tema hukatuseks. Valikut langetamata läheb Villu vabaturma, mida Katku talu peremees nimetab esimeseks mehetembuks tema elus (Tammsaare 1967: 170). Enda maha laskmisel on Villu leidnud kogu selle julguse ja meelegindluse, mis tal varem puudu jäi ning taastanud mingil määral mehelikkuse, mille sandistatud keha, tehtud lollused ning Kõrboja Anna haritus ja jõukam talu võtnud olid.

Maarja Vaino (2011: 59) on oma doktoritöös nimetanud nii Villu kui Rudolf Ikka vabaturma minekut ohverduseks tehtud halva eest – olukord on muutunud nii keeruliseks, et õiget otsust on võimatu langetada, midagi ei ole võimalik ka päästa või heaks teha, seega näib enesetapp ainsa võimalusena vältida veel rohkem kahju tegemist. Neljast analüüsivast tegelasest tuleb

Katku Villu puhul enim esile kaotatud mehelikkus, Villul ei olnud ka enese silmis enam mingit väärtust, kõik valikud näisid valed Anna ja ema julgustustest hoolimata. Isakohustuste täitmine oleks tähendanud Katku peremehe rolli koos lõputu ja raske tööga, milleks ta enam suuteline polnud, Kõrboja peremehe koht tõi aga kaasa ka Anna meheks olemise, mille vääriliseks Villu end iial ei pidanud.

Katku Villu allutatud maskuliinsusele osutavad eeskätt teised tegelased, kes teda mõtlematu, ettearvamatu ja ebakindla loomuse pärast õigeaks meheks pidada ei taha. Need otsesed ja kaudsed viited mõjutavad Villu elukäiku konkreetselt huku suunas, kuna ta on „kehvem mees“ ka naisest, kes teda abikaasaks tahab. Arenenud ja naisele suuremat vabadust pakkuv ühiskond, kust Villu mõnda aega eemal viibis, ei võta temasugust sihitut ja kahtlevat meest enam omaks ega anna vanade stereotüüpide kindlal püsimisel ka võimalust kujuneda uue aja meheks.

3.2 Rudolf Ikka

Romaani „Elu ja armastus“ meespeategelane Rudolf Ikka on võrdlemisi jõukas 40ndates aastates kiilaneva pealaega, kuid mitte inetu härra, kellel on raske pühenduda pikaajalistele suhetele, püsida truult ning rääkida tõtt. Teadlikuna oma pahedest, kirjeldab ta end kui „viletsat ja närust looma“ (Tammsaare 1984: 151), kes kardab kõlblust (samas: 147). Temast õhkub tugevat elujaatamist, südamlikkust, ausust, kuid samas võib ta olla ka valelik ja alatu.

Rudolf Ikka on üks neist meestest, keda Mirjam Hinrikus (2001: 27) nimetab Tammsaare dekadentideks. Ta otsib naudinguid, kerget meelelahutust ja ajaviidet, väldib iga hinna eest endale kannatuste põhjustamist. Lugeja ei saa Rudolfi mineviku, hariduse ega ameti kohta teada muud, kui et tal on õnnestunud koguda arvestatava suurusega varandus. Samuti jäävad segaseks tagamõtted ja tunded mehe pikkade arutluste taga. Ta väljendab üsna sõnarohkelt mõtteid oma (ja Tammsaare) aja ühiskonna, kultuurielu ja majanduse kohta, tema ideed põrkuvad tihti sõprade ja tutvusringkonna omadega, kuid tõelist härra Ikkat paistab neist vähe. Autor hoidub Rudolf Ikka kõnepruugi isikupärasemaks muutmisest, mis süvendab veelgi kahtlusi selle trullaka ülikonnas mehe osas, kes abiellub endast paarkümmend aastat noorema tütarlapse Irmaga.

Just Irmaga koos näib Rudolf pisut avanevat ja ümber kasvavat. Ta paneb abielu alguses korterisse uued tapeedid, ostab värsketele kaasale palju pakke ega taha, et naist miski minevikku tagasi kisuks, „et oleks ainult tulevik ja tema“ (Tammsaare 1984: 131). Kui alguses jääb mulje, et mees üritab tõepoolest luua idüllilist tulevikku ja muretut elu oma naisele, selgub juba õige pea, et Rudolfit kannustab pigem oma käikude ja mineviku varjamise soov – ta ei taha, et Irma olnule mõtleks, sest siis ei pea ka tema seda tegema.

Aususe ja otsekothesuse ajad tunduvad jäävat abielueelsesse perioodi. Siiski torkab Rudolf eriliselt silma oma rahvaliku elutarkuse, läbinägelikkuse ja pikkade filosoofiliste monoloogidega noore naise tundeelust. Nii Irmal kui lugejal kulub aega, et saada aru, kui tühjad selle mehe sõnad olla võivad, et ta on võimeline kõik oma vead voorusteks rääkima. Rudolfil ei jää muud üle, kui noorele abikaasale hakata ulatama tükke oma tõelisest minast, mida ei aidanud puhastada ja kõlbelisemaks muuta ka kiriklik abielu. Tema ideaalmaalmas võiks ta naist ülal pidada ilma talle lapsi kinkimata ja abikaasa kohustusi täitmata ning selle kõrvalt luua veel mitmeid uusi romantilisi ja seksuaalsuhteid. Selles osas on Rudolf Otto Weiningeri definitsiooni järgi väga mehelik – seks ja armastus on tema jaoks täiesti ise asjad. Ka tema on loodud just polügaamse elustiili jaoks (vt ptk 1.2) ega suuda pühenduda ühele suhtele, pea tarvilikuks luua korda mõistetega „abielu“ ja „truudus“, kuna neist ta ei suuda niikuinii kinni pidada. Selline arusaam ei ühti aga Irma ja pea ühegi teise naise ettekujutusega abielus olemisest. Suutmatus pühenduda ja truuks jääda ajab Rudolf Ikka pidevalt kodust välja kunsti-, kirjandus-, ja äriinimeste seltskondadesse, kus ta saab ennast välja elada ning vabalt tunda. Uued inimesed ja tutvused näivad härra Ikkat ergutavat, juba olemasolevad aga kurnavad ja rõhuvad. Selle tunnistamisel jääb mehel aga julgusest puudu. Ta ostab isegi Irmale talu, et minna eemale halbadest mõjudest ja keskkonnast, mis väidetavalt nende suhet mõjutab, kui tegelikkuses on Rudolf Ikka jaoks vale keskkond hoopis abielu, mille jaoks tal puudub piisav enesekontroll ja isetus – mõne definitsiooni järgi kujutab see Rudolfit kui „tõelist meest“, teiste järgi aga mitte.

Rudolf kannab endas ees pool nimetatutele lisaks veel selliseid juhtiva maskuliinsuse omadusi nagu omandiiha ja aktiivne seltskonnaelu (erinevalt teistest analüüsitud meestest oleks tal justkui ka oma „hõim“ olemas), loo alguses seostavad teda allutatud tüübiga vaid füüsilise jõu puudumine ja haritlase kuvand. Omadused, mis ei lase teda pidada hegemoonse maskuliinsuse esindajaks, tulevad esile pigem sündmustiku lõpu poole. Nagu Villus ja Oskaris, tuleb ka Rudolfis esile otsustamisvõimetus. Tema valikuteks on abielu, mille jätkamine ja päästmine ühtlasi ühiskonna moraalide ja arusaamadega ning vaba mehe elu, mida peab ise endale

ainuõigeks. Samuti tunneb ta pisut süüd noore neiu elu rikkumise ees, kuid ei suuda võtta täit vastutust. Rudolf teab, kui väga Irma teda armastab ja vajab. Kui alguses näis mees olevat valmis abikaasa tegemisi ja elu igal moel toetama, siis hiljem tuleb ilmsiks, et tegelikkuses ta seda teha ei suuda – pere- ja maaelu lihtsalt ei sobi Rudolfile.

Villuga sarnaselt jääb Rudolfil puudu julgusest valida ning ta otsustab oma elu ise lõpetada. Tema stiil on küll veidi keerukam ja ei tundu esmapilgul sugugi enesetapuna, kuid võttes arvesse mehe väljapoole elatud ja intriigiderohkete elu, näib ka see, et ta oma surmaga justkui muljet avaldada tahaks, igati loogiline. Ka tema surm on hüvitus tehtud halva ja põhjustatud kannatuste eest.

Neljast analüüsitava mehest on Rudolf ikkagi kõige rohkem juhtiva maskuliinsuse omadusi. Tal pole soovi olla traditsiooniline perepea, oma vabaduseihaga sarnaneb ta paljuski Otto Weiningeri polügaamset elustiili vajava mehega, kuid vastutustunde, enesekontrolli, otsustusvõime ja julguse puudumine võimaldab ka tema osalt liigitada allutatud tüüpi. Rudolf kehastab valdavalt linnakeskkonna negatiivseid mõjusid meessoole – ta on kaugenenud kohustustest, vastutusest ja perekonnast – neid väärtusi ning rolle hüljates on Rudolf Michael Kimmeli uurimuse järgi linnakeskkonnas naiselikustunud ning kaotanud oma mehelikkuse tuuma.

3.3 Indrek Paas

Indrek on Tammsaare kõige põhjalikumalt ja mahukamalt kujutatud karakter. Läbi „Tõe ja õiguse“ viie osa näidatakse tema kasvamist, kooliteed, inimeseks kujunemist, abielu ning uue suuna leidmist. Kuigi selles töös keskendutakse Indrekule eepoia neljandas osas, on tema puhul võimalik ja ka oluline tuua välja episoode ja mõjusid teistest raamatutest.

Indreku välimust ei kirjeldata „Tões ja õiguses“ võrreldes teiste meestegelastega (nagu Andres, Pearu) eriti palju, fookus on rohkem tema arenenud ja perekonnast erineval sisemaailmal. Üksikute vihjete kaudu saab siiski teada, et oma nõrga, suisa haiglase ja vibaliku tüübi tõttu ei sobi Indrek talutööliseks, teistmoodi olek annab talle ainsana pere lastest võimaluse omandada haridust. Juba lapsena on Indreku loomuses on küsida, kahelda ja analüüsida. Ta on aastaid vaadanud pealt oma isa tulutuid kõnelusi jumalaga ning hiljem õppinud ka usuteaduse alustalasid koolis, need kaks asja panevad noore mehe kirjutama

koolilehte artikli, kus eitab ja tühistab jumala olemasolu. Kuigi see avaldus lõpetab tema haridustee, paneb see ka alguse veelgi süvenenumale kahtluste ja tõeotsingute kujutamisele läbi kolmanda, neljanda ja viienda raamatu, kujunedes selle tegelase tuumaks. Koolist välja heitmisega kaotab Indrek ka selle ainsa koha, kuhu ta mingil määral võinuks sobituda. Härra Mauruse esmaklassiline inimeste tundmine, nende pea märkamatu suunamine ja julge mehelikkuse defineerimisest ning esitamisest eemaldumine saanuks noorel Indrekul aidata enda olemus tunduvalt paremini lahti mõtestada.

Jumala-eitus ei lase Indrekul leida ka kergemat lunastust süükoormatele, mida ta endaga kaasas kannab. Esimeses osas noore Andresega kakeldes viskab Indrek ema kogemata kiviga. Sellest hoobist tekkinud valu jääb nii Mari kui ka Indrekut painama elupäevade lõpuni – kui Indrek tunneb süüd emale füüsilise valu ja vaeva tekitamise pärast, siis Mari ise tõlgendab seda rohkem kui karistust oma staatusest kõrgemale tõusmise eest. Mirjam Hinrikus on kirjutanud, et juba lapsest peale võib Indrekus näha kohtumõistja ja Kristuse-kuju, mis süveneb veelgi tegelase vananedes. Tema süütunne, lihaliku taunimine, vaimne üleolek pealiskaudsetest ja kergemeelsetest linnaelanikest, valmidus hüljata perekond, et taastada oma sisemine tasakaal, viitavad samuti sellele, et Indreku puhul kujutatakse justkui kristlikku ideaalinimest. (2005, 25; 1999, 115)

Indrek on äärmiselt isetu, teiste õnnele mõtlej ja mõistmist otsiv isiksus, kes mõjub oma kaaslaste kõrval alati võõrastavana. Ta ei sobi otseselt kuhugi – ei isatallu, kooli, revolutsiooniperioodi ega abielusse Kariniga. Ühiskond tema ümber vajab kerget meelelahutust, aktiivset seltskonnaelu, materiaalist kindlustunnet, peab välimust sisemaailmast kordades tähtsamaks. Introvertsele Indrekule ei imponeeri aga ükski neist väärtustest. Ta otsib enda kõrvale inimest (vt ptk 2.1) ja lunastajat oma süükoormale. "Me mõlemad uskusime sel silmapilgul pattude andeksandmist ja lunastust. Mina uskusin, et mehe lunastajaks võib olla noor nainegi, kui ta armastab," (Tammsaare 1956: 382) mõtiskleb Indrek, tal läheb veel pikalt aega mõistmaks et pealiskaudses ja lärmakas linnas ei saa see tema jaoks iial võimalikuks. Alles naasmine Vargamäele ja taaskohtumine Tiinaga toovad viimaks kergendust sellele süükoormale, kuhu on ajaga lisandunud ka Kristi surm, abielu õnnetu lõpp, lastest eemaldumine.

Kuna valdavalt kujutatakse Indrekut keskkonnas, kuhu ta ei sobi, tulevad esile puudujäägid, mis ei lase tal ühiskonna mõistes olla edukas ja täisväärtuslik mees. Indrekul puudub oskus kohaneda ümbritsevaga – aastaid linnas elanuna igatseb ta maaelu lihtsust ja selgust. Temas ei

ole revolutsiooniperioodiks ega abielu päästmiseks vajalikku võitlustahet, kuigi Indrekul on tugevad ideaalid ja tõed, ei taha ta nende läbi surumiseks muuta ümbritsevat.

Tundub, et Indrek kannab endaga kaasas Vargamäelt pärit veendumust, et ükskõik kui palju vaeva maa ja keskkonna muutmisega ka ei nähta, kulgeb see alati omatahtsi edasi, seepärast ta ei üritagi parandada keskkonda, kus elab – mõistmiseni, milline võlu oli vana Andrese jaoks võitluses maaga, jõuab ta alles epopöa lõpus.

Aeg, mil Indrek linnas elab, on samuti ebakindel – revolutsioon on möödas (kuid tuletab end ikka meelde koolivenna ja riigikukutaja Meleski näol), selle asemel on nüüd pankrotid, koondamised, uuenenud arusaamad abielust ja peresuhetest, lahutuse võimalus. Need muutused mõjutavad rohkem või vähem kõiki, kellega Indrek lävib ja ka teda ennast, sest õpetajatöö, mis tagas talle varem iseseisvuse Karini perekonnast, saab ühel hetkel läbi ja ameteid, kuhu Indrek sobiks, näib olevat vähe. Nii jääb ka tema osaliselt nende muutuste jalgu, mis põhjustasid esimese maailmasõja järgsel perioodil mehelikkuse kriisi (vt ptk 1.3) ning mõjutasid seda, millisena tajusid mehed (ja naised) oma positsiooni ühiskonnas.

Just mehelikkusest jääb Indrekul puudu ka oma abikaasa silmis – tal ei ole jõulist kehaehitust, üleolevat iseteadvust ja kavalerlikku kõneviisi, mida Karin väärtustab näiteks advokaat Paralepa juures (Tammsaare 1956: 81). Näib, et Indrekus tulevad esile traditsioonilised maskuliinsed omadused nagu kontrollimatus ja agressiivsus (vt ptk 1.4.1), vaid siis, kui ta on viidud täiesti viimse piirini. Kui muidu ei avaldu mehes vähimatki soovi olla domineerival positsioonil, muutub see kokkupõrgetes Kariniga, kes tuleb üha uuesti mehe rahulikku sisemaailma segadust külvama. Indrek kisub vägisi käed naise kõrvadelt ja hoiab kinni, et too teda kuulaks (samas: 376), lubab naise kui surnud konna aia taha visata (samas: 78) ning tõdeb ka ise, et „kuidas on küll võimalik, et ta unustab jalamaid oma rahulikud mõtted, kui hakkab rääkima oma naisega“ (samas: 376). Küll aga jääb mulje, et kõike seda teeb mees poolteadlikult, andmaks naisele põhjusi temast lahutamiseks, ta on veendunud, et see suhe ei mõju neile kummalegi hästi, kuid mälestus sellest, mis oli, annab talle alati pisut lootust.

Indrekus väljendub Tammsaare romaanitegelastest kõige rohkem ideaalinimese otsing, ka tema pettub, kui ei leia seda naisest, sest tema ise on osalt ikkagi „tüüpiline mees“, keda huvitavad paljud asjad väljaspool iseennast. Vastukaaluks, naisi ja ka paljusid teisi linnas elavaid mehi paistab huvitavat vaid nemad ise. Seega olgugi, et Indrek kannab mitmeid juhtiva maskuliinsuse omadusi nagu mõistuspärasus, au- ja vastutustunne ning huvitub

paljust, nagu Otto Weininger seda mehele ette näeb, ei näita ta välja domineerimistahet, jõudu, julgust ja aktiivsust, mis linnaelus on nii olulisel kohal.

Nagu Katku Villut, näib ka Indreku enesekuvandit häirivat kuulumatuse tunne. Tema ümber ei ole olnud ühtki meest, kes teda võrdse või väärtuslikuna tunnistaks (kui ehk ristiisa Hundipalu Tiit välja arvata), sõprussuhete pidamine on Indreku sissepoole vaatavat loomust arvestades keeruline ning linnaeluga kohastunud meeste silmis jääb tal puudu pealehakkamisest. Sellest hoolimata üritab jutustaja näidata tema suhtes mõistmist, teda isegi õigustada, erinevalt teistest tegelastest ei mõista jutustaja teda kunagi hukka. Indrek on positiivne kangeline, kelle elu teevad keeruliseks ühiskonna ja lähedaste, peamiselt abikaasa Karini, nõudmised.

Kui romaanides „Kõrboja peremees“ ja „Elu ja armastus“ viivad keerulised ja soovimatud valikud meestegelase enesetapuni, siis „Tõe ja õiguse“ neljandas osas lõppeb keeruline suhe, mille osad probleemid on tingitud ka mehe ebatraditsioonilisest ja naise jaoks sobimatust maskuliinsusest, hoopis naistegelase hukuni. Sel korral on küll tegu õnnetusega. Indrek on viimases vihahoos üritanud oma abikaasat maha lasta, selles läbi kukkunud ning otsustab karistusest pääsenuna suhted perega lõpetada. Kuna Karin on aga alles pärast neid sündmusi hakanud uskuma, et mees teda armastab, ei taha ta sellega leppida ning jookseb Indrekule kohtumajast järele, otse trammi ette. Loomulikult ei saa asjade kulgu panna ainult selle arvele, et Indreku mehelikkus on allutatud-tüüpi, kuid tema introvertsus, puuduv domineerimistahe ja isetus olid olulised tegurid nii dramaatilise lõpuni jõudmisel. Karin on neljas naine Indreku elus, kelle surm teda puudutab. Ramilda haigust ei saa Indrek kuidagi enda tegude arvele kirjutada, kuid Kristi, ema Mari ja ka abikaasa surmad on tal südamel. Vaikiva kannatajana lahkub Indrek linnast, kus tema lapsepõlve saatnud koorem pole üldse kergendust, vaid ainult raskust juurde saanud. „Tõe ja õiguse“ viiendas osas naaseb Indrek kodutallu, kus kraavi kaevates teeb ta viimaks rahu olnuga, füüsiline töö ja parem keskkond ei muuda küll tema introvertset, vaoshoitud olekut stereotüüpsemaks mehelikkuseks, kuid viib vähemalt kuulumatuse tunde.

Nii nagu Katku Villu puhul, leidub ka Indreku mehelikkuse ja olemuse hukkamõistu teiste tegelaste, valdavalt Karini, poolt, kuid Indrek ei tahagi olla traditsiooniliselt mehelik mees üheski keskkonnas. Ta küll märkab, et nii linna- kui külamehed on temast erinevad ja oma vaikse, arutleva, enne kõike teistele mõtleva loomusega ei sobi ta kummagi hulka, kuid sobitumise poole püüelda ka ei soovi. Indrek on oma haritlase tüübilt automaatselt allutatud

maskuliinsuse esindaja, jäädes juba eos füüsiliselt tugevast ja töökast talupoja maskuliinsusest nõrgemasse seisusse. Kui üldplaanis näivad tal olemas olevat kõik linnakeskkonna mehelikkuse vajalikud jooned, siis introvertsus ja ideaalinimese kuvand ei lase tal olla ka osa sellest, jättes ta igal pool ilma Jack Donovan poolt olulisimaks peetud hõimutunnetusest.

3.4 Oskar

Kuna Oskar on teoses „Ma armastasin sakslast“ nii peategelane kui jutustaja, loob ta esimese pildi lugejale endast ise, öeldes, et ta on 25-aastane keskmist kasvu, siniste silmade, mustade juuste, tugeva lõua ja kohmaka kõnniga noormees, kes jälgib moodi (Tammsaare 2007: 15). Ta on õppinud kaks ja pool aastat ülikoolis, teinud ära vaid ladina keele eksami, töötanud veidi ministeeriumis. Tema haridusteed ja selle pooleli jätmist on saatnud teadmine, et isa võttis selle tarbeks laenu ning pere peab kannatama nälga, kuid Oskar ise ei pinguta kuidagi kooli lõpetamise nimel.

Noormehe kõneviisist ja suhtlusest teistega tulevad välja aga need küljed, mida ta ise ei märka. Ta kipub ütleva enne kui mõtleb, on kergemeelne, armastab filosoferida, kuid tema argumendid jäävad ebakindlaks, tõekspidamised ei püsi. Uljus ja pealehakkamine muutuvad kiiresti alandlikuks orjameelsuseks. Ühel hetkel on ta nõus armastuse pärast loobuma kogu oma perest, järgmisel kahtleb üldse selle olemasolus. Isegi kõige viletsamas seisus, kirjutab ta ikka parimale kirjapaberile, et kujutada meest, kes ta sisimas tahaks olla, meest, kellel on suured ambitsioonid, kuid selle unistuseni jõudmiseks puudub tal püsivus. Mõne põhimõtte juurde tahab noormees aga väga jonnakalt jääda, näiteks kannatab ta pigem nälga, kui võtab vastu almust, et näidata teistele mingigi kindlameelsuse olemasolu.

Selle armastuse, mis näib kõiki Oskari hädasid veelgi suurendavat, suudab noormees päeva pealt välja mõelda ning kasvatada sellest üsna ruttu kinnisidee, mis tõstab preili Erika kohati suisa kuninganna staatusesse (sarnast ülistamist esineb ka Katku Villu juures). Tohtu suured tunded kahanevad aga hetkega – kui Oskar avastab, et majaproua ja teenija on tema selja taga kokku mänginud, laieneb tema pahameel kogu naissoole ning varasem Erika jumaldamine muutub veendumuseks, et ka too on teda petta üritanud. Alaväärsustunne ei lase Oskaril Erika armastusele õigel hetkel ja nii tugevalt vastata, kui tüdruk seda, kohver käes ja põgenemissoov südames, sooviks. Noormees ei julge oma tundeid ka piisavalt valjult ei preilile kui tolle vanaisale kuulutada, sest sisimas on ta teadlik Erika kõrgemast staatusest ja

raskustest, mida nende abielu neiule kaasa tooks. Oskari otsustusvõimetus tuleb eriti esile stseenides paruni või tema lapselapsega.

Linnaelu ei ole Oskarile lihtne olnud ning hakkab ajapikku mõjutama noormehe olemust. Maarja Vaino (2011: 76) täheldab tema puhul nii füüsilist kui psühholoogilist kodutust. Üurituba on vaid peavarju eest ning ei võimalda end seal vabalt tunda, isegi oma armastatut ei ole tal võimalik kuhugi mujale kutsuda, kui tänavale jalutama. Samuti nagu Indrekul on tal linnas puudu inimestest, kelle keskel end mugavalt tunda. Oskaril on küll korporatsioonikaaslaste seas tuttavaid, kellelt vajadusel raha laenata ja ministeeriumis töökaaslane, kellega arutada abielu ja laenude teemal, kuid viimane on noormehest tunduvalt paremal järjel ja ei mõju seetõttu ka arvestatava sõbrana. Ühingust jääb ta koolitee katkemisel samuti kaugeks ega oska suhteid kuidagi üleval hoida. Enam ei kuulu Oskar ka vanemate koju, tallu, kus elavad endiselt tema õde ja vend, kes on ajaga võõraks jäänud. Maale tõmbab teda usk, et kodus on elu lihtsam, tal on võimalik olla rohkem tema ise ning eemalduda kõigist probleemidest, kuid talule võetud võlg ja süütunne teiste ees ei lase tal pikemaks sinna jääda. Oskar peab naasma linna oma pisikesse üurituppa, kus teda painavad Erikast jäänud kahtlused ja südamevalu, kuid vähemalt on tal võimalik olla üksi. Kui Indrek otsib pidevalt lunastust oma süükoormale, mida kannab igal pool kaasas, siis muutliku meelega ja rahutu Oskari puhul ei paista nii olevat. See, et perekond tema õpingute pärast vaesuses vireleb, kaob meelest pea kohe, kui noormees on isakodust lahkunud, linnas on tal hoopis teised probleemid, mis ometigi taanduvad sellele samale päritolule – maapoisina pole tal oskusi ega tutvusi, et majandusraskuste ajal tööturul läbi lüüa. Mõnel hetkel näib ta leidvat uut pealehakkamist ning püüdleb kirjanikuks saamise nimel, viies ajakirjadele oma töid, kuid iga pisemgi tagasilöökk kahandab usku endasse ning Oskar ei oska endiselt oma eluga midagi peale hakata – võlad kuhjuvad, kodused nälgivad ja ootavad, et ülikool lõpetatud saaks ning Oskari haridus end ometi tagasi teenima hakkaks. Lootusetust olukorrast väljapääsu leidmata, kaob noormees ühel hetkel jäljetult.

Noormehe ebakindlust ja otsustusvõimetust on juba mainitud, linnakeskkonnas lisandub sellele ka vastutustunde puudumine – õlle joomine ja laulmine kaalub üle ülikoolis käimise, muudab Oskari hoolimatuks perekonna ja ka iseenda suhtes. Ta ei osta süüa, maksa üüri ega lase kellelgi end aidata. Ka jääb Oskaril vajaka maskuliinsele mehele omistatud ratsionaalsusest. Kiirelt armudes unistab ta ühisest tulevikust, lõhkeb suisa tunnetest, tormab ummisjalu, aga unustab selle kõik, kui teele ilmuvad esimesed takistused. Maailm, kus Oskar elab, ei ole muutunud mitte ainult taluühiskonnast linnaühiskonnaks, vaid kadunud on ka

baltisakslaste võim, tekkinud rohkem võimalusi nii meestele kui naistele, kujunenud uued arusaamad ning samas püsima jäänud vanad. Näib, et see muutunud maailm tekitab segadust mitte ainult Oskaris, vaid ka Erikas. Üks unistab suurtest võimalustest ja heast positsioonist, kui teine on selle kaotanud. Endine paruness küürib nüüd põrandaid ja õpetab lapsi, kuid kannab sellegipoolest oma uhket tiitlit kaasas. Oskaril pole aga oma saamatuse ja kergelt alla andmise tõttu võimalik madalast seisusest kuhugi tõusta, hoolimata sellest, et ühiskond seda nüüd juba lubaks. Nii ei saagi need kaks kunagi kokku, sest Erika ei saa kaotada oma puhast tõugu, Oskar aga oma orjaverd.

Nagu „Tõe ja õiguse“ neljandas osas, sureb ka romaanis „Ma armastasin sakslast“ naistegelane – Erikalt võtavad elu raske sünnitus ja vilets tervis. Oma viimases kirjas Oskarile nendib ta, et kõik oleks võinud minna teisiti, kui ta oleks ikka poisiga koos põgenenud, otseseid süüdistusi küll ei tehta, kuid kajama jääb teadmine, et noormehe otsustusvõimetus ja suutmatuse endale kindlaks jääda, viisid kaudselt Erika hukuni. Õhku jääb palju agasid – mis olnuks siis, kui Oskar julgenuks uskuda oma armastusse, kui tal olnuks kindel koht, kus end tõelise mehe ja vajatuna tunda, rohkem pealehakkamist, vähem enesehaletsust? Jääb ka võimalus, et Erika tervis oleks ka siis halvenenud ning mehisem, enesekindlam, püsivam Oskar ei saanud sinna midagi parata. Oskarile „hauast saadetud kirjust“ leiab paralleele Ramilda kirjaga „Tõe ja õiguse“ teisest osast, Erika on avardanud Oskari kitsast maailma, loonud uusi tähendusi ja andnud elule sügavama mõõtme – täpselt sama juhtub ka Indrekuga pärast Ramilda surma (Vaino 2011: 118). Kõrgemast staatusest naiste tagasihoitud armastus on mõlema tegelase (ja ka Katku Villu) olemuse kujunemisel väga olulisel kohal, pannes kindlalt paika ka nende alama positsiooni mitte ainult teiste meeste, vaid ka naise suhtes.

Paralleele „Tõe ja õigusega“ on teisigi – nii nagu Karin hakkab alles pärast „lõplike lahendusi“ uskuma armastuse olemasolusse, näib see olevat ka Erika puhul. Nii nagu Indreku, suureneb ka Oskari süükoorem pärast Erika surma, ainult tema puhul ei saa lugeja teada, kas ja kuidas noormees sellega toime tuleb, isa tallu maad kaevama ta igatahes ei lähe. Teda on kergem ära kaotada, kui lugeja ees lepitust otsima panna, seega puudub teadmine, kuidas ja kas mõjutas kaotus Oskari olemust ning edasisi valikuid. Arvestades Erika mõju noormehele, kerkib ka võimalus, et jäljetu kadumise taga oli enesetapp, kuid ka see jääb küsitavaks, sest loo sündmustiku ajal ei ilmutanud Oskar vähimatki märki sellest, et ta võiks teha lõplikke otsuseid. Kuigi kindlameelsuse puudumine iseloomustas ka Rudolf Ikkat ja Katku Villut, võis neis kahes näha siiski teatavat tahet asju lõpuni viia ning võtta vastutust. Oskar leidis oma hädadele süüdlasi väljaspoolt. Kuna Erika kirja lugemise järgseid emotsioone pole kajastatud

ja senini oli tegemist väga otsustusvõimetu tegelasega, on selle töö autoril raske uskuda, et „ainus tõeline mehe temp“ lõpetas ka tema elu.

Hoolimata sellest, et Oskar on talust pärit, esindab ta siiski allutatud tüüpi haritlase maskuliinsust, millesse on koondunud tema otsustamatus, alandlikkus, puuduv domineerimistahe, ratsionaalsus ja vastutusvõime. Tema olemus näib olevat kujunenud selle aja ühiskonna mõjudest, nagu korporatsioonikultuur, raske majanduslik olukord ja staatuste muutumine ühiskonnas. Töö autori arvates ei ilmne Oskaris erinevalt teistest analüüsitud tegelastest ühtki juhtiva maskuliinsusega seostatud omadust.

Kokkuvõte

Selle bakalaureusetöö eesmärk oli lisaks meesteemaliste uurimuste arvu suurendamisele kirjaldada, milliste omaduste kaudu esindavad A. H. Tammsaare romaanide „Kõrboja peremees“, „Tõde ja õigus“ IV, „Elu ja armastus“ ja „Ma armastasin sakslast“ meestegelased allutatud maskuliinsuse tüüpe. Teoste valiku määras selle töö autori tundmus, et nende lugude meestegelased kannavad endas ka feminiinseid omadusi, olles seeläbi emantsipeerunud stereotüüpsest mehekujutusest. Samuti võimaldas teoste realistlik-modernistlik stiil ning sarnased teemad, nagu armastus, surm, valikute tegemine, sobimatus keskkonnas elamine, tegelasi võrrelda ja kõrvutada. Neljast teosest kolm kujutavad feminiseerunud maskuliinsust linnakeskkonnas ja üks talus, kuid kõigis esineb maale tagasipöördumise motiivi.

Meessugu on sotsiaaledustes endiselt üks vähe uuritud teemasid, kuna meheks olemine oli pikalt inimeseks olemise norm. Ka eesti kirjandusteadusest leiab juba 20. sajandi esimeses pooles feministlike uurimissuundi, meestest ei ole nende kõrval aga peaaegu midagi kirjutatud. Seepärast on töös antud võrdlemisi pikk, kuid mitte piisav (eeskätt just Eesti kontekstis) ülevaade „meheks olemise“ normidest ja raskustest antud ajaperioodil. Kuna maskuliinsuse kujutamine ja sotsiaalne sugu saavad tähenduse ajalooliste ja ühiskondlike muutuste taustal, pidas töö autor oluliseks anda ülevaade 1920-1930. aastatel toimunud I maailmasõja järgsetest ühiskondlikest, kultuurilistest ja perekondlikest muutustest nii maailmas kui Eestis, mis aitasid kaasa meeste lühiajalisele emantsipeerumisele varasematest normidest. Mehelikkuse lahti mõtestamisel tõusid esile R. W. Connelli poolt kasutusse toodud mõisted „juhtiv maskuliinsus“ ja „allutatud maskuliinsus“. Nendest tüüpidest lähtudes analüüsiti ka karaktereid – keskendudes sellele, mil viisil ja kui palju nad kalduvad juhtivast tüübist kõrvale, kuuludes seeläbi automaatselt allutatud tüüpi.

Analüütilises osas leiti, et kõik valitud meestegelased kannavad omadusi, mida seostatakse allutatud maskuliinsuse tüübiga, näiteks otsustusvõimetus, sihitus, ebakindlus, füüsilise jõu puudumine (va Villu), aga ka üksikuid omadusi, mis on iseloomulikud juhtivale maskuliinsusele, nagu soov võtta vastutust, huvitumine maailmast enda ümber. Kõige rohkem juhtiva maskuliinsuse jooni leidis Rudolf Ikkas, kes sarnanes Otto Weiningeri ideaalmehega, pea igas aspektis, liigitudes allutatud tüüpi otsustusvõime julguse ja füüsilise jõu pouudumise tõttu. Ühtki juhtiva maskuliinsuse tunnust ei leidunud aga Oskari puhul, kelle otsustusvõimetus, tunnetest lähtumine, passiivsus ja ebakindlus paigutasid ta selgelt allutatud

tüüpi. Indrek Paasi ja Katku Villu puhul leidus üksikuid juhtiva tüübi omadusi, kuid valdavalt kujutasid ka nemad feminiseerunud mehelikkust.

Esile tõusid ka keskkonna, ühiskondlike muutuste ja naise iseseisvumise mõjud tegelaste mehelikkusele. Peamiseks mehelikkust nõrgestavaks faktoriks näis olevat linn, mis oli maalt pärit Indrekule ja Oskarile võõras, Rudolfile pahesid täis ning Villule halvale teele viinud keskkond. Ka naistegelastel, kes otsisid oma kohta ja eesmärki vabamas ühiskonnas, oli oluline osa nende meeste kujunemisel ja elukäigu mõjutamisel valdavalt küll halvemuse poole. Ebakindlus, mida leidus kõigi meestegelaste juures, tuli esile just valikute kaudu, mis naised nende ette seadnud olid. Kõigil juhtudel lõppesid otsustamised ja otsustamatused traagiliselt – kas nais- või meestegelase surmaga.

Kuna nii Villu, Rudolfi, Indreku kui Oskari puhul on tegemist allutatud maskuliinsuse esindajatega, võib öelda ka, et nad kõik on emantsipeerunud meeskarakterid. Kas rohkem või vähem teadlikult kannavad nad endas omadusi, mis vastanduvad stereotüüpsele mehe kujutusele, mis seisneb tugevuses, mõistuspärasuses, aktiivsuses ja teiste üle domineerimises. Neist raamidest vabanenuna saavad nimetatud meestegelased näidata oma tundlikumat ja emotsionaalsemat poolt, lähtuda rohkem sellest, mis nende olemuse ja soovidega kokku käib.

Välja valitud meestegelaste (aga ka väga paljude teiste mees- ja naiskarakterite) kujutamise kaudu esitas A. H. Tammsaare kahtlusi ja mõtteid oma aja suhtes, rõhutades ühiskonna soovi näha traditsioonilist meest ja naist isegi siis, kui maailm, milles nad elavad, on muutunud. Tammsaare publitsistikast leiab mitmeid arutelusid soorollide ja inimeseks olemise üle, mis kanduvad nii otsesel kujul kui sümbolite kaudu edasi ka tema ilukirjanduslikku loomingusse. Mehe ja naise ning ka juhtivat ja allutatud maskuliinsust esindavate meeste omavahelisi erinevusi ja nendest tingitud arusaamatusi lahkab Tammsaare eriti põhjalikult „Tõe ja õiguse“ neljandas osas.

Kirjandus

Bly, Robert 2002. Ürgmees. Raamat meestest. Tallinn: Huma.

Connell, R.W. 2005. Masculinities. 2nd ed. Cambridge: Polity Press.

Connell, R. W. 2009. Gender: In World Perspective. Cambridge: Polity Press. (2nd edition)

Donaldson, Mike 1993. What Is Hegemonic Masculinity?. – Theory and Society, Special Issue: Masculinities, Vol 22(5), lk 643-657

Donovan, Jack 2012. The Way of Men. Milwaukie: Dissonant Hum. [elektrooniline väljaanne] <http://subvert.pw/a/1427151190746-1.pdf> (9.04.2018)

Ehrenreich, Barbara 1983. The Hearts of Men: American Dreams and the Flight from Commitment. New York: Anchor Press.

Fjellestad, Danuta 1998. Eros, Logos, and (fictional) Masculinity. Uppsala: Uppsala University Library.

Gilbert, Sandra M., Susan Gubar 1989. Sexchanges. (No Man's Land: The Place of Woman Writer in the Twentieth Century, Vol 2). New Haven: Yale University Press.

Gilligan, Carol 1996. In a Different Voice. London: Harvard University Press.

Hinrikus, Mirjam 1999. Tammsaare "naine". – Vikerkaar, nr 8-9, lk 109–122.

Hinrikus, Mirjam 2001. Dekadentsist ja dekadentlikust naisekujutusest Tammsaare loomingus. – Ariadne Lõng, nr 1, lk 18–30.

Hinrikus, Mirjam 2003. Tammsaare "lapsnaised" : A. H. Tammsaare naistegelastest 19. ja 20. sajandi vahetuse kultuurikontekstis. Feministlik vaatenurk. – Haridus, nr 11, lk 12–17.

Hinrikus, Mirjam 2005. Naisküsimuse lahendus Weiningeri moodi. Otto Weiningeri minatud naised Tammsaare loomingus. Vikerkaar, nr 1-2, lk 87–118.

Hearn, Jeff 1994. Researching Men and Masculinities. Some Sociological Issues and Possibilities. – Australian and New Zealand Journal of Sociology, Vol 30(1), lk 40-60.

Hearn, Jeff 1999. A Crisis in Masculinity, or New Agendas for Men? – [http://www.cromenet.org/crome/crome.nsf/resources/75095872feac8d90c2256b84004161f7/\\$file/32en_mas.htm#](http://www.cromenet.org/crome/crome.nsf/resources/75095872feac8d90c2256b84004161f7/$file/32en_mas.htm#) (02.04.2018)

Hooper, Charlotte 2001. Manly States: Masculinities, International Relations, and Gender Politics. Columbia: Columbia University Press.

Kimmel, Michael 1987. Changing Men: New Directions in the Study of Men and Masculinity. Newbury Park, CA: Sage Publications.

Kimmel, Michael 2000. The Gendered Society. New York: Oxford University Press.

Pilvre, Barbi 2014. Eesti mehelikkused. – Vikerkaar, nr 4-5, lk 45-55.

Põldsaar, Raili 2003. Men on the Verge of Nervous Breakdown: Masculinity in Contemporary Culture and Literature. – Interlitteraria, nr 8, lk 308-321.

Põldsaar, Raili 2009. Isamaa ja mehemeel: mehelikkuse ideoloogiad ja rahvuslik identiteet. – Ariadne Lõng, nr 1, lk 63-75

Ross, Johanna 2014. Mõttatud lunnid enne ja nüüd. Nõrgast mehest 1970. aastate eesti kirjanduses. – Vikerkaar, nr 4-5, lk 62-74.

Ruus, Viive-Riina 2002. Haridus iseseisvas Eesti Vabariigis (1918-1940) – http://www.estonica.org/et/Haridus_ja_teadus/Eesti_hariduse_ajalugu_%E2%80%94%C3%BChe_rahva_vaimse_vabanemise_lugu/Haridus_iseseisvas_Eesti_Vabariigis_1918-1940/ (16.04.2018)

Sillaots, Marta 2012. Kirg ja kavalus. Koostaja Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa.

Talbot, Mary M. 1998. Language and Gender. An Introduction. Cambridge: Polity Press.

Terav, Kairi 2014. Maskuliinsustest 19. ja 20. sajandi vahetuse eesti realistlikus kirjanduses Juhan Liivi, Eduard Vilde ja Ernst Peterson-Särgava loomingu näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Tammsaare, Anton Hansen 1956. Tõde ja õigus IV. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Tammsaare, Anton Hansen 1967. Kõrboja peremees. Tallinn: Eesti Raamat.

Tammsaare, Anton Hansen 1976. Valitud artiklid. Koostaja Heino Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat.

Tammsaare, Anton Hansen 1984. Elu ja armastus. Toimetaja M. Mihkli, kommenteerija H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat.

Tammsaare, Anton Hansen 2007. Ma armastasin sakslast. Tallinn: Kirjastus Pegasus.

Vaino, Maarja 2011. Irratsionaalsuse poeetika A. H. Tammsaare loomingus. Doktoritöö. Tallinna Ülikool

Valge, Jaak 2014. Eesti ühiskonna käärimine ja marksismi leviku taust 1920. aastatel. – Tuna, nr 3, lk 64-73

Weininger, Otto 1906. Sex and Character. New York: G.P. Putnam's Sons. [elektrooniline väljaanne] <http://www.theabsolute.net/ottow/schareng.pdf> (18.05.2018)

Whelahan, Imelda 2000. Overloaded. Popular Culture and the Future of Feminism. London: The Women's Press.

Summary

The purpose of this bachelor thesis was to study emancipated male characters in A. H. Tammsaare's novels „Master of the Kõrboja“, „Truth and Justice“ IV, „The Life and the Love“ and „I Loved a German“ and also to add to the researches of male characters in Estonian literature. The books were selected according to the thesis' author's opinion that all selected characters present more feminine characteristics than typical masculine ones. The realistic-modern style of writing and similar themes like love, death making choices, presented the opportunity to compare and parallel characters. Three of the stories represent subordinate masculinity in the city and one story in the village, but in all four the motive of returning to countryside occurs.

However, there still are not many studies in the social sciences about men, because being a man was the standard of being a human for a long time. Even in the early Estonian literary science, there are many studies and articles about women, but almost nothing is written about men. Therefore this thesis gives quite a comprehensive overview of the standards and the problems of being a man in the beginning of the 20th century. Since masculinity and gender are concepts that acquire meaning put into the context of historical and social changes, a summary of changes after World War I, that affected culture, society and family structures, is presented. These changes also gave men the opportunity to emancipate from old standards for a short period. R. W. Connell's termines „hegemonic masculinity“ and „subordinate masculinity“ enabled to define masculine characteristics. Analysis of the characters was also done by separating subordinate characteristics from hegemonic.

In the analysis it was found that all male characters had characteristics that are associated with subordinate masculinity, like indecision, humility, irrationality, physical weakness, but also the ones associated with hegemonic masculinity. The environment, the society and the emancipation of women also influenced the characters' masculinities. Female characters also had an important role in the lives of these men – mostly by making men doubt about their nature and necessity. Through all these characters A. H. Tammsaare showed his thoughts and doubts about his time, emphasizing society's wish to see the traditional man and woman although the world and possible gender roles had changed quite drastically.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Laura Johanna Evisalu

(sünnikuupäev: 17.10.1995),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Emantsipeerunud meestegelased A. H. Tammsaare romaanide näitel“, mille juhendaja on Arne Merilai,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni,
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni,
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile,
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 28.05.2018
